K. KASK

TÖÖSTUSTÖÖLISTE MAJANDUSLIKUST OLUKORRAST KODANLIKUS EESTIS

2-42327

A-21718 III

K. KASK

TÖÖSTUSTÖÖLISTE MAJANDUSLIKUST OLUKORRAST KODANLIKUS EESTIS

1

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

2
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
42327

SAATEKS

Ajalooliste faktide ja statistilise materjali varal on marksismi-leninismi klassikud tõestanud töölisklassi suhtelise ja absoluutse vaesumise fakti kapitalistlikus ühiskonnas. Töölisliikumise tegelased ja progressiivsed majandusteadlased on seda teesi kinnitanud hulgaliste näidetega mitmest kapitalistlikust riigist kapitalismi mitmesugustel arenemisastmetel.

Töölisklassi vaesumise marksistlik tees ei anna kodanlikele poliitikuile ja majandusteadlastele rahu. Tõsi, hääled töölisklassi suhtelise vaesumise kui kapitalismi seaduspärasuse vastu on jäänud harvadeks. Kasumite ja palkade, kapitalisti ja töölise sissetulekute erinevus on niivõrd silmanähtav, et seda eitada on võimatu. Teisiti on absoluutse vaesumisega. Kui töölised kapitalistliku majanduse stabiliseerumisperioodil saavutavad terava palgavõitluse tulemusel ajutist paranemist oma olukorras, siis inspireerib see kodanlikke kõne- ja sulemehi «maha matma» töölisklassi absoluutse vaesumise teesi, tunnistama seda «ajalooliseks anakronismiks». Seejuures unustavad nad aga paljud tõsiasjad, mis kõnelevad nende endi vastu, nagu tööjõu väärtuse tõusu, palkade tugeva languse kriisiperioodil, tööpuuduse kasvu, tööõnnetuste arvu suurenemise, naiste ja laste töö suureneva ekspluateerimise jne. Kapitalismi palgaorjade elu- ja palgatingimuste küsimuste ring on seega väga lai.

Käesolevas lühikeses ülevaates on piirdutud kõige üldisemate materjalide ja faktidega tööstustööliste majandusliku olukorra kohta kodanlikus Eestis. Eelkõige on vaadeldud nn. suurtööstuse tööliste olukorda, kuna viimased moodustasid tööstustöölistest valdava enamiku. Selle kõrval ja selleks, et rõhutada suurtööstuse tööliste suhteliselt soodsat olukorda, on toodud materjale ka nn. kesk- ja väiketööstuse tööliste palga- ning töötingimuste kohta.

Tööliste töövõimalused ja töö- ning palgatingimused sõl-

tuvad muude tegurite kõrval oluliselt ka tööstuse üldisest olukorrast, tema struktuurist, hinnapoliitikast, kontsentratsiooni astmest, tööstusliku tootmise mahu tsüklilisest muutumisest ja reast teistest, tööstust kui rahvamajandusharu iseloomustavatest teguritest. Sellepärast on enne tööliste absoluutse ja suhtelise vaesumise küsimuste käsitlemist puudutatud neid tegureid peatükis «Eesti tööstuse laostumine kodanliku diktatuuri tingimustes». Nimetatud peatükk haarab tööstuse olukorrast ainult neid küsimusi, mis oluliselt on seotud tööstustööliste elutasemega.

Kodanliku Eesti tööstustööliste absoluutse vaesumise küsimuses on peamine tähelepanu pööratud katsele tuua andmed kogu kodanliku perioodi suurtööstuse tööliste reaalpalga kohta, võrreldes seda 1913. a. tasemega ja töötoodangu väärtuse kasvuga. Selle kõrval on ühtlasi püütud ülevaadet anda tööpuuduse kasvust, tööpäeva pikkusest, laste ja naiste töö ekspluateerimisest, tööliste korteri- ja toitlustingimustest ning tervislikust seisukorrast. Alles pärast kõigi nende küsimuste vaatlemist võime teha teatud üldistavaid järeldusi kodanliku Eesti tööstustööliste absoluutse vaesumise kohta.

Ehkki käesoleva ülevaate teemaks on tööstustööliste majanduslik olukord, on riivamisi puudutatud ka väiketootjate, käsitööliste olukorda, kuna nende elu- ja töötingimused ei erine kuigi palju tööstustööliste omadest, vaid on enamasti halvemad.

Tööstustööliste suhtelist vaesumist kodanlikus Eestis näitavad kodanliku statistika andmete alusel arvutatud lisaväärtus- ja kasuminormid ning palkade ja lisaväärtuse massi vahelise suhte kujunemine.

Kokkuvõtlikus peatükis püütakse näidata palgavõitluse mõju tööstustööliste palgatasemele ning teha üldistusi palgavõitluse tulemuste kohta. Sellega on ühtlasi antud käesoleva ülevaate eesmärk — selgitada konkreetse arvmaterjali varal tööstustööliste suhtelist ja absoluutset vaesumist kodanlikus Eestis ning seda põhjustanud peamisi tegureid.

Andmestik käesoleva ülevaate koostamiseks on pärit peamiselt kodanlikest ametlikest statistilistest väljaannetest. Kodanlus püüdis igati vältida statistilise materjali avaldamist rahvastiku klassikoostise alusel ja seepärast on kasutatud andmestik kohati lünklik. Nii toob kodanlik statistika korteriolude, sündivuse, surevuse ja terve rea muid and-

meid, aga eriti alates fašistliku diktatuuri etapist, üldkeskmistena, kuhu kaovad rikka ja vaese vastuolud. Võimalust mööda on kodanlikku andmestikku korrigeeritud töölisajakirjanduse ja haigekassade andmete alusel, samuti kodanliku statistika algmaterjalide läbitöötamise teel.

Autor on täiesti teadlik käesolevas brošüüris esitatud andmete lünklikkusest. Terve rea küsimuste, nagu eesti töölisklassi poliitilise ja majandusliku võitluse ajalugu, töölisklassi majandusliku olukorra üksikute komponentide — reaalpalga, toitluse, korteriolude, kutsehaiguste, tööpäeva pikkuse, töö intensiivsuse jne. edasine uurimine üksikute tööstusharude ja teiste rahvamajandusharude osas kindlasti täpsustab siinkohal toodud üldisi seisukohti.

Suureks abiks autorile olid käesoleva brošüüri käsikirja arutelul ENSV TA Majanduse Instituudi poliitilise ökonoomia sektoris tehtud ettepanekud ja märkused. Käsikirja retsenseerimisel tehtud märkuste eest tänab autor ajalooteaduste kandidaati M. Pestit ja majandusteaduste kandidaati A. Kadakat ning TRÜ poliitilise ökonoomia kateedri õpetajat G. Rekkerit.

Autor.

EESTI TÖÖSTUSE LAOSTUMINE KODANLIKU DIKTATUURI TINGIMUSTES

Kodanlik Eesti riik tekkis noore Nõukogude riigi vastu peetud interventsioonisõja käigus. Kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini oli eesti kodanluse poliitiliseks loosungiks «omavalitsus ühtse ja jagamatu Venemaa» raames. Oktoobrirevolutsiooni järel aga leidis kodanlus, et «Eesti peab olema iseseisev». Toetudes välismaistele interventsioonivägedele upitas eesti kodanlus enese ajutiselt võimule.

Asjaolu, et eesti kodanlus aidati võimule imperialistide abil, määras maa poliitika, majanduse ja kultuuri edasise saatuse. Kodanlik Eesti oli oma esimesest elupäevast peale imperialistidest nii majanduslikus kui poliitilises sõltuvuses. Kodanluse võimutsemise hilisemail aastail toimus selle nähtuse süvenemine, sõltuvuse uute vormide tekkimine.

Kodanliku rahvusriigi tekkimine, eesti ala vägivaldne eraldamine senisest majanduslikust keskkonnast avaldas äärmiselt negatiivset mõju Eesti majandusele. Kapitalistlik maailmaturg oli Venemaa väljalangemisega tugevasti ahenenud, konkurents turgude pärast teravnenud. Eesti kodanlusel aga puudusid nii majanduslikud kui ka poliitilised eeldused maailmaturul kapitalistlike suurriikidega võistlemiseks.

Kogu see murrang tähendas Eesti töölisklassile järsku töövõimaluste vähenemist nii tööstuses, põllumajanduses kui ka muudes rahvamajandusharudes.

Tähtis on ka asjaolu, et kodanlik Eesti eksisteeris kapitalistliku riigina Nõukogude Liidu vahetus naabruses, kuna see ühelt poolt tugevdas ja julgustas eesti töörahvast tema võitluses kurnajate vastu, teiselt poolt süvenes seetõttu kodanluse sõltuvus imperialistlikest suurriikidest. Eesti kodanlus vajas neilt abi ja toetust võitluses oma töörahva vastu. See asjaolu oli üheks põhjuseks, miks ei tekkinud

konkurentsi pinnal tõsist vastuolu eesti rahvusliku kapitalismi esindava kodanluse ja imperialistliku kapitali vahel. Eesti kodanlus pidi leppima sellega, mis imperialistidest üle jäi, vastasel korral oleks ta kaotanud Lääne reaktsionääride toetuse ja koos sellega ka võimu.

Kuid sellega ei ole tahetud sugugi ütelda, nagu oleks lääne finantskapital eesti kodanluse paljaks koorinud. Ka tema pidi saama ja sai vastavat tasu oma töölisklassi vaoshoidmise eest. Eesti tööline aga pidi töötama sellise palga eest, et tema kätetööga loodud kasumist jätkuks nii omadele kui ka välismaistele kapitalistidele.

Riigitüüril oli kordamööda terve hulk kodanlikke poliitilisi parteisid, kes tülitsesid omavahel, jagades kasumeid, mis neile töörahva ekspluateerimisest langesid. Kuid iga kord, kui eesti töölisklassi võitlus sellise tasemeni tõusis, et tekkis kodanluse võimu kukutamise oht, astusid kõik kodanlikud parteid — põllumeeste kogudest kuni parempoolsete sotsiaaldemokraatideni — ühise rindena töölisklassi vastu välja. Ainus partei, kes järjekindlalt võitles töörahva huvide eest — Eestimaa Kommunistlik Partei, oli keelatud ja pidi töötama sügaval põranda all.

*

Kodanlik Eesti oli kapitalistlik riik, tema rahvamajandus tegi kaasa kõik kapitalistliku majanduse tsüklilised võnked. 1929.—1933. aastate majanduskriisi ajal toimus ka kodanlikus Eestis tugev tööstusliku tootmise allakäik. Kolme aasta jooksul, 1929.—1932. aastani langes tööstustoodangu maht ühe kolmandiku võrra.[1]

Tööstus- ja põllumajandustoodangu järsk langus tähendas tööpuuduse mitmekordistumist, ettevõtete laostumist ja tööliste ning töötavate talupoegade majandusliku olukorra järsku halvenemist.

1937/38. aastal puhkes kapitalistlikus maailmas uus majanduskriis. Tihedate majanduslike sidemete tõttu sõjaks valmistuva fašistliku Saksamaaga nihkus Eestis kriisi algus veidi edasi. Kriisi tunnused hakkasid Eestis avalduma alles 1939. aastal, eriti selle teisel poolel.

[1] «Eesti Statistika» 1930 ja 1933, standardtabel 30.

Majanduskriis kodanlikus Eestis 1939/40. aastail [1]

(Eelmise aasta vastav kvartal = 100)

Kvartalid	Tööliste töötundide arv suurtööstuses [2]	Töötajate arv suur- ja keskmises tööstuses	Tööstuse tootmistegevus	Hoiusummad pankades
I kvartal 1939	105	105	114	114
II „	102	103	111	113
III „	103	103	110	104
IV „	94	99	100	93
I „ 1940	91	96	93	92

Kolmekümnendate aastate teisel poolel toimunud elavnemine majanduselus katkes 1939. aastal ja alates neljandast kvartalist algas langus, mis jätkus ja süvenes 1940. aastal. See oli uue majanduskriisi algus. Tööpuudus kasvas uuesti ja töörahva elutase, mis aegamisi langes juba 1937. aastast alates, halvenes järsult. Kehtestati kaardisüsteem suhkrule ja petrooleumile ning hakati võtma täiendavat maksu esmajärgulistelt tarbeainetelt.

Samal ajal süvenes kodanluse võimu poliitiline kriis. Fašismis ennast lõplikult paljastanud kodanlus, kelle imperialistidest abimeeste käed olid seotud Teises maailmasõjas, ei suutnud vastu seista Eestimaa Kommunistliku Partei poolt juhitud töörahva revolutsioonilise liikumise kasvule. Juuniülestõusu tulemusena likvideeriti kodanlik riik ja taastati töörahva võim Eestis.

Imperialismiperioodi kapitalistlikku majandust iseloomustavad kapitalistlikust konkurentsist välja kasvanud monopolid. Ka kodanliku Eesti tööstuses oli monopolidel valitsev osa. 76,5% suurtööstuse tööliste arvust töötas

[1] «Konjunktuur» 1940, lk. 3, 5, 235, 237, 305 ja 307.

[2] Kodanlike statistiliste materjalide puhul on siin ja edaspidi jäetud muutmata ka kodanliku statistika poolt kasutatud tööstusettevõtete liigitus suur- (20 ja enam töölist), kesk- (5—19 töölist) ja väiketööstuslikeks (1—4 töölist ning mehhaniseeritud jõuseadmete kasutamine).

ettevõtetes, mis kuulusid mitmesugustesse monopolistlikesse koondistesse või olid teatavate toodete ainuvalmistajad. Monopolid tõid kapitalistidele suuri lisakasumeid, kuna monopolistlik kapitalist oli ainuvalitseja mitte üksnes kauba müüjana, vaid ka ostjana oma tööstusharu tööliste tööturul. See võimaldas tal omakorda tootmiskulusid alandada palkade arvel, kuna töölised, kel puudus võimalus mujalt oma erialast tööd leida, olid sunnitud monopolisti poolt dikteeritud palgaga leppima.

Osa monopolistlike ettevõtete toodangust realiseeriti siseturul. Selles osas tähendas monopolisti olukord töörahva kahekordset koorimist — üks kord tootmisprotsessis ja teine kord vahetusprotsessis, kus tööline kauba eest monopolihinda maksis, realiseerides sellega monopolisti lisakasumi.

Kodanlus võimutses Eestis kapitalismi üldkriisi perioodil, mil kapitalismi alussambad olid lõplikult õõnestatud ning kapitalismi allakäigu protsessis tekkis hulk uusi nähtusi, nagu tootmisvõimsuste alakoormatus, krooniline massiline tööpuudus jne.

Tööstusettevõtete pidev alakoormatus oli kodanlikus Eestis tunnistatud faktiks kodanluse enese poolt. Kurdeti liiga suure ettevõtete arvu üle! Nii kirjutas kodanliku Riigi Statistikabüroo abidirektor 1931. aastal ajakirjas «Eesti Statistika» (lk. 139): «S u u r e k s p a h e k s (minu sõrendus — K. K.) on veel paljudel tööstusaladel liiga suur ettevõtete arv..., millest igaüks oma sisseseadega võimaldaks katta terve siseturu tarviduse, ning on selge, et igaüks neist on sunnitud töötama ainult osalise koormatusega.»

Dots. A. Rannese arvestuste järgi oli kodanliku Eesti tähtsamates tööstusharudes tootmisvõimsuste kasutusmäär 1932. aastal 22—37%.[1]

Tootmisvõimsuste alakoormatust iseloomustab ka asjaolu, et pärast kodanluse kukutamist 1940. a. juunis kasvas vabariigi tööstustoodang ühe aasta jooksul 60%[2]. See tõus saavutati peamiselt vanade tootmisvõimsuste täielikuma ärakasutamise arvel, kuna Teise maailmasõja eelse lühikese perioodi jooksul ei jõutud uusi tehaseid käiku lasta.

Tööstuse tootmisvõimsuste alarakendus avaldas peale töö-

---

[1] A. R a n n e s, Tööstusökonoomika probleeme Nõukogude Eestis, RK Teaduslik Kirjandus, Tartu, 1948, lk. 63.

[2] A. V e i m e r, Eesti NSV majandusprobleeme, Tallinn, 1945, lk. 19.

võimaluste kitsenemise otsest mõju ka töörahva elutasemele, kuna seadmete ja hoonete amortisatsioon kalkuleeriti kauba hinna sisse. Nii maksti töörahva taskust kinni ühtlasi seisvate ja alakoormatud tootmisvahendite amortisatsioon.

*

Kodanliku Eesti majanduslik sõltuvus imperialistlikest suurriikidest avaldus kõigepealt välismaise laenukapitali tungimises Eestisse. Alates klassisõja ajal saadud nn. sõjalaenust kuni Rahvasteliidu vahendusel saadud laenuni korjus eesti töörahva õlgadele tohutu võlasumma, mille protsendid üksi moodustasid 3 miljonit krooni aastas ning mis töörahva taskust otseste ja kaudsete maksude abil sisse kasseeriti.

Kuid imperialistlik röövkapital ei kasutanud eesti töötajate töövaeva mitte ainult kodanlikule riigile antud laenude abil. Ka tööstuse põhikapitalide bilansiväärtusest kuulus 58% väliskapitalile. [1]

Olles tavaliselt suurte rahvusvaheliste monopolistlike koondiste tütarettevõteteks, said väliskapitalile kuuluvad ettevõtted eesti tööliste madala elutaseme tõttu suuri kasumeid. Kuid neid kasumeid ei rakendatud kohapeal. Tööstustoodang müüdi sama kontserni välismaal asuvatele müügiorganisatsioonidele äärmiselt madalate hindadega. Sellise võttega veeti lõviosa kasumist välja. Eriti suuri tehinguid sooritas sel alal vineerikontsern «Venesta». [2]

Eesti tööstus oli imperialistlikest suurriikidest suuresti sõltuv ka tootmistehniliselt. Terve rida tööstusharusid, nagu tekstiilitööstus (80% kasutatud toorainest), metallitööstus (87% kasutatud toorainest), nahatööstus (63% kasutatud toorainest) jt., töötas peamiselt sisseveetud toorainel. Isegi toiduainete tööstuse poolt kasutatud toorainetest ja materjalidest oli 45% sisse veetud. [3] Kogu tööstusseadmete ja transpordivahendite park oli inglise, ameerika, saksa, rootsi jne. päritoluga.

---

[1] A. Veimer, Kodanliku Eesti tööstuse iseloomulikke jooni, «Rahva Hääl» 1956, nr. 156.

[2] Vt. lähemalt L. Kahk, Väliskapital kodanliku Eesti metsatööstuses, «Eesti Kommunist» 1957, nr. 3, lk. 29 jj.

[3] «Tööstus», 1937. aasta majandusloenduse andmed, Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1939, lk. 31—33 (Edaspidi «Tööstus» 1937).

Tootmistehniline sõltuvus tingis omakorda veelgi tihedama finantsilise sõltuvuse Lääne suurriikidest. Sisseveetud toorainete, materjalide, seadmete ja instrumentide kasutamise tagajärjel tõusis tööstusettevõtete välisvõlgnevus 1939. aastaks 43,3 miljoni kroonini.[1] Väliskapitaliga töötavate ettevõtete juures andis tihe tootmistehniline sõltuvus aga jällegi võimalusi toorainete ja materjalide hindadega manipuleerimiseks. Oma organisatsiooni ettevõtteile Eestis müüdi tooraineid ja materjale sellise «paraja» hinnaga, mis ei lasknud Eestis töötavail ettevõtteil tekkida «liiga suuri» kasumeid. Selline võte ei olnud sisuliselt midagi muud kui jällegi kasumite varjatud väljavedamine, eesti tööliste ekspluateerimisest saadud lisaväärtuse valgumine imperialismi emamaile.

*

Eraldumine oma loomulikust, ajalooliselt väljakujunenud ja geograafiliselt põhjendatud majanduslikust keskkonnast ning eesti rahvamajanduse allutamine kapitalistlike suurriikide diktaadile tõi kaasa sügava murrangu tööstuse toodangu struktuuris ja viis tööstuse allamäge.

Kaudselt iseloomustavad seda protsessi alltoodud andmed suurtööstuse töötajate arvu jagunemise kohta tööstusharude vahel 1913., 1924. ja 1937. aastal (tabel 2).

Kõige selgemalt näitavad toodud andmed tööstusliku tootmise üldist langust — suurtööstuses töötajate arv on 1937. aastal veel vaid veidi üle kahe kolmandiku 1913. aasta tasemest.[2] Langus oli seda tunduvam, et välja surid just suured, kõrge tootmistehnikaga ja kõrgeväärtuslikku toodangut andvad ettevõtted. Kui 1913. aastal oli Eestimaa kubermang üheks tööstuslikult enamarenenud rajooniks ja siin tuli iga elaniku kohta 2,6 korda enam tööstustoodangut kui tsaari-Venemaal keskmiselt, siis 1940. aastaks oli olukord vastupidine — Nõukogude Liidus oli tööstustoodang ühe elaniku kohta kaks korda suurem kui kodanlikus Eestis.[3]

---

[1] «Konjunktuur» 1939, lk. 344.

[2] Kuna 1913. aastal oli väike- ja kesktööstuse osatähtsus tööstuse üldises tootmismahus tunduvalt väiksem kui 1937. a., siis kogu tööstuse ulatuses on töötajate arvu langus väiksem.

[3] A. Veimer, Tööstuse laostumine Eestis kodanliku diktatuuri tingimustes, «Noorte Hääl» 1952, nr. 24.

Suurtööstuse töötajate arvu jagunemine tööstusharude vahel 1913. aastast kuni 1937. aastani (%-des) [1]

Tööstusharu	Aastad			Töötajate arv 1937. a., võrreldes 1913. a-ga (1913=100)
	1913	1924	1937	
Murrud ja kaevandused	...[2]	8,9	13,1	...
Mineraalide töötlemine	4,8	5,9	7,2	104
Metallitööstus	36,4	17,1	11,2	21
Keemiatööstus	1,7	4,2	3,5	141
Nahatööstus	0,8	2,8	2,9	268
Tekstiilitööstus	37,3	28,5	31,9	60
Puutööstus	6,7	13,6	14,4	151
Tselluloosi- ja paberitööstus	9,7	7,9	3,7	38
Polügraafiatööstus	1,0	4,2	6,5	245
Toiduainete tööstus	1,6	6,9	5,6	285
	100,0	100,0	100,0	69

Teiseks näitab toodud andmestik mitmete tähtsate tööstusharude kängumist. See toimus metallitööstuses, laevaehituses, elektrimasinate tööstuses jne.

Ja lõpuks iseloomustab tööstuse tolleaegset olukorda

[1] Toodud aastad on valitud põhjusel, et 1924. ja 1937. aastal korraldati nn. tööstusloendusi ning nende aastate andmed peaksid olema kõige tõepärasemad. 1913. a. andmed: ajakiri «Eesti Majandus» 1921, nr. 7, lk. 9—10, nr. 8, lk. 15—16, nr. 9/10, lk. 8—11, nr. 11/12, lk. 7—10 ja andmed Waldhofi tehase kohta «Eesti Entsüklopeediast». 1924. a. andmed: «Tööstus Eestis 1924», Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1926, lk. 21 (edaspidi «Tööstus 1924»). 1937. a. andmed: «Tööstus 1937», lk. 21. Kuna 1913. a. kohta on olemas ainult tööliste (mitte töötajate) arvud, siis on 1913. a. töötajate arvud saadud kalkulatiivselt, suurendades tööliste arvu 1924. a. majandusloenduse andmete põhjal arvutatud tööliste ja töötajate arvude suhte alusel.

[2] Andmed puuduvad.

mõnes tööstusharus (keemia-, naha-, puu- ja toiduainete tööstuses) uute ettevõtete tekkimine ja nende harude osatähtsuse tõus. Kuid nende suhteliselt väikeste ettevõtete tekkimine ei kata tööstuse üldist, nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset langust, vaid süvendab seda, andes Eesti tööstusele uue, kergetööstusliku iseloomu ning viies alla suhteliselt kõrge kontsentratsiooniastme. Ainsaks rasketööstusharuks, kus kodanliku diktatuuri perioodil võib märkida tõusu, oli põlevkivitööstus. Ja sealgi toimus see tööliste viletsate töötingimuste arvel, väliskapitali huvides ja algelise tootmistehnika ning -tehnoloogia baasil.

Seega oli Eesti tööstustoodangu struktuuris 1937. aastaks toimunud oluline muudatus — rasketööstus, mille osatähtsus 1913. aastal oli ligi pool tööstustoodangust, andis nüüd vaid veerandi tööstuse kogutoodangust, kuna kergetööstuse osatähtsus oli kasvanud kolmveerandile. Samasugune protsess toimus ka kodanlikus Lätis. Tarbimisvahendite tööstuse osatähtsus tööstustoodangus tõusis seal 49%-lt 1913. aastal kolmveerandile 1938. aastaks. [1]

Desindustrialiseerimise tulemusena langes ka tunduvalt tööstuse osatähtsus rahvamajanduse kogutoodangus. Kui Oktoobrirevolutsiooni eel andis tööstus Eesti alal 2/3 rahvamajanduse kogutoodangust [2], siis 1928/30. aastail oli tööstuse osa veel vaid 24,5%. [3]

Kõik see toimus rahvusvahelise kapitalismi huvides, kellel oli Eestit vaja kui toorainete, pooltoodete ja toiduainete baasi ning turgu oma tööstustoodangu mahutamiseks. Arenenud tootmisvahendite tööstusega Eesti oleks olnud üheks konkurendiks maailmaturul. Olid läinud täide V. Kingissepa sõnad: «Eestimaa suurtööstus langeb Eesti iseseisvuse altarile lunastusohvrina». [4]

Suurtööstuse allakäik mõjutas oluliselt ka eesti tööstustööliste olukorda. Kõigepealt suurenes selle tagajärjel tublisti tööpuudus, kuna töövõimalused olid järsult vähenenud. Suurtööstuses töötajate arv oli 1924. aastal ainult veel

---

[1] L. V. Starodubski, Kodanliku Läti statistika reaktsiooni teenistuses, Riia, 1953, lk. 19.

[2] E. Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn, 1955, lk. 12.

[3] J. Janusson, Eesti majanduslik areng, Põllumajanduslik konjunktuurbüroo, Tallinn, 1932, lk. 10 (edaspidi «Janusson»).

[4] «Töö Hääl» 1919, nr. 2.

49% 1913. a. tasemest.[1] Ainuüksi metallitööstuses oli töötajate arv vähenenud enam kui 16 000 inimese võrra.

Tervel real kõrge kvalifikatsiooniga töölistel tuli oma senisest elukutsest loobuda. Ja kui neil ka õnnestus tööd leida, siis halvastimakstavat lihttööd mõnel teisel alal. Nii läksid kaotsi tuhandete kvalifitseeritud tööliste (metallistid, elektrimasinate ehitajad, kangrud, paberitöölised jne.) kauaaegsed kogemused, nende oskused ja teadmised. Tööpuudus ja vaevane «ümberkvalifitseerimine» tähendas töölistele pikki aegu virelemist, lõputuid tööotsinguid, puudust ja viletsust.

Kuna kodanlikus Eestis oli «tööjõud odav», s. t. töörahva elutase oli üks madalamaid Euroopas, siis puudus kapitalistidel igasugune stiimul tootmise tehnilise ja organisatsioonilise taseme tõstmiseks inimtöö masinatega asendamise eesmärgil. Üheski vabrikus ega tehases polnud rakendatud vooltootmist, kõnelemata automaatliinidest. Spetsialiseerumist ei esinenud, vaid hoopis vastupidi, tolleaegset tööstust iseloomustas toodangu äärmiselt lai sortiment, mis omakorda takistas tootmise tehnika ja organiseerimise arengut.

Viletsa tootmistehnika tulemuseks oli eesti töölise äärmiselt madal tööviljakus. Arvestuste järgi oli kodanlikus Eestis ühe töölise aastatoodang ameerika töölise aastatoodangust ligi kuus korda ja inglise töölise omast ligi kolm korda madalam.[2]

Madal tööviljakus oli aga omakorda üks töölisklassi madala palgataseme põhjusi. Tööstuse üldine allakäik, üleminek kõrgeväärtuslike valmistoodete valmistamiselt tooraine ja pooltoodete tootmisele ning universaalse nomenklatuuriga kergetööstuse ettevõtete valitsev seisund, poliitiline ja majanduslik sõltuvus imperialistlikest riikidest on nendeks peamisteks sõlmedeks, millest eesti tööstuse ajalugu 1918. ja 1940. aasta vahel koosneb.

Tööstustöölistele tähendas see töövõimaluste järsku vähenemist, alalist tööpuudust, kriiside viletsusi, kapitalistide meelevalda ja madalast tootmistehnikast tingitud füüsiliselt rasket tööd.

*

[1] Vt. osund 1 lk. 12.
[2] «Konjunktuur» 1937, lk. 268.

Kodanliku Eesti periood jaguneb poliitiliste ning majanduslike tunnuste järgi viide ajajärku ja etappi.[1] Sellest periodiseeringust on kinni peetud ka tööstustööliste olukorra vaatlemisel.

Meenutame mõne sõnaga neid ajajärke, iseloomustavamaid jooni tööstuse olukorrast nendel etappidel.

Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja ajajärku (1918. a. veebr. — 1920. a.) tähistab majanduselu peaaegu täielik soikumine Eesti territooriumil. Tehased seisid, tööstustööliste arv küündis ainult mõne tuhandeni, kuna töötute arv oli sellest mitu korda suurem. Saksa okupatsioonivõimud rüüstasid maad, vedades kümnete miljonite markade eest rahva varandusi välja.

Sõjajärgse revolutsioonilise kriisi etapi (1920—1924) algul toimus ajutine, lühike ja ebaterve majanduse elavnemine. Asutati spekulatiivseid tööstus- ja kaubandusettevõtteid, panku ja kindlustusseltse. Töötavate suurtööstusettevõtete arv kasvas neil aastail 122-lt 279-le.[2] Kogu see elavnemine vaibus aga pankrottide laines juba 1924. aastaks. Majanduskriisi ja töölisklassi aktiivse võitluse tingimustes tekkis revolutsiooniline situatsioon ja puhkes 1924. a. detsembriülestõus.

«Majanduspoliitiliseks jooneks» tol etapil oli spekulatiivsete ettevõtete toetamine: valitsuse krediit tööstusele kasvas 1921. a. 5,9-lt miljonilt kroonilt 1923. aastaks 20,34 miljoni kroonini.[3] Kodanlus elas omariikluse mesinädalaid põhimõttel «võtta, kust võtta annab», likvideerides raske-tööstust kui «mittevajalikku».

Kapitalismi ajutise ja ebakindla stabiliseerimise etapil (1925—1929) tekkis kodanlikul võimul uus majanduspoliitiline suund — «Eesti daniseerimine». Seda majanduspoliitikat iseloomustas põllumajanduse toetamine. Naiivsed katsed tööstust ja kaubandust jalule upitada olid luhtunud, suurtööstusettevõtete arv oli 1926. aastaks langenud 240-le[4], kodanlus asus Eesti majandust ametlikult desindustrialiseerima. Võimul olid põllumeestekogud, kelle kukrule selline poliitika kasulik oli. Ainuüksi nn. «rukkimono-

---

[1] Vrd. Eesti NSV ajaloo periodiseerimisest, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, Tallinn, 1954, lk. 73.

[2] Janusson, lk. 31.

[3] H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad, 1932, lk. 17.

[4] Janusson, lk. 31.

poli» läbiviimine andis kulakuile 3—4 miljonit krooni tulu.[1] Kümneid miljoneid kulutati peekonifondile, eksporttapamajade toetused ulatusid 83-le miljonile kroonile[2] jne.

Kriisiperioodi (1930—1933) iseloomustab tööstus- ja põllumajandustoodangu ning väliskaubanduse käibe järsk langus ja tööpuuduse ning töörahva viletsuse kiire süvenemine. Kodanluse poliitiline võim elas üle teravat kriisi — valitsused vaheldusid kiiresti, tekkis fašistlik «vabadussõjalaste» liikumine.

Kriisi raskustest ülesaamiseks laastas kodanlik riik metsarikkusi. Raiuti ette mitme aasta langid. Metsa ümbertöötamine ja väljavedu tõi teatava elavnemise ka teistel aladel. Põllumajanduse toodangule mõjus stimuleerivalt või hinna tõus 1933. a. sügisel Inglise turul. Tolle etapi lõpetas fašistliku diktatuuri kehtestamine 1934. aasta märtsikuus.

Fašistliku diktatuuri etappi (1934—1940) tähistab majanduselu teatav tõus. Eesti majandus võeti fašistliku, sõda ettevalmistava Saksamaa lõa otsa ja seetõttu tekkis teatav elavnemine, mis haaras eeskätt strateegiliste kaupade tootmist: põlevkivitoodang kahekordistus kahe (1935—1937) aasta jooksul, samal ajal kasvas põlevkivi toorõli ja bensiini toodang 2,2-kordseks, tsementitoodang 1,8-kordseks.[3] See tõus jätkus 1939. a. lõpuni. Väiksemal määral toimus elavnemine mõnes kerge- ja toiduainetetööstuse harus. Depressioonilaadne stabilisatsioon kapitalistlikus maailmas soodustas teatavat tõusu ka Eesti põllumajanduses. Etapi lõpul ilmnevad jälle kriisinähtused.

Ühtlasi oli see etapp viimaste kodanlik-demokraatlike vabaduste likvideerimise ajaks. Diktaator Päts keelas kõik poliitilised erakonnad ja streigid, «reformeeris» ametiühingud, kehtestas tsensuuri ning asus sisse seadma fašistlikku «kodade» süsteemi.

Oma majanduslikult iseloomult on esimene, teine ja neljas etapp kriisiaastad, majanduse allakäigu aastad. Mõningane spekulatiivse ettevõtlikkuse õletuli ei võta teiselt etapilt üldise allakäigu pitserit. Kolmas ja viies etapp see-

---

[1] H. Pöögelmann, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis, Moskva—Leningrad, 1936. lk. 10.

[2] «Töö ja Tervis» 1931, nr. 2, lk. 18.

[3] «Eesti Majandus 1938», Eesti Panga Aastaraamat, Tallinn, 1939, lk. 111.

vastu tähistavad teatavat stabiliseerumist, mõningat tõusu kapitalistliku Eesti majanduses, kui jätta arvesse võtmata 1939. aastal alanud kriis.

Nii võime kodanliku Eesti perioodi majanduslike nähtuste hindamisel eraldada kaht kapitalistlikku tsüklit — kahekümnendad ja kolmekümnendad aastad. Käesolevas töös on arvuline materjal seepärast edaspidi välja toodud ka nimetatud kahe tsükli kohta, kuna kapitalistliku majanduse nähtuste hindamisel, nende arengujoone kindlakstegemiseks, annab parima aluse kapitalistlike tsüklite omavaheline võrdlemine.

TÖÖSTUSTÖÖLISTE ABSOLUUTNE VAESUMINE KODANLIKUS EESTIS

Lisaväärtuse tootmine, võimalikult suurem kasum, tööliste ekspluateerimise süvendamine — see on põhiliseks jõuks, mis paneb liikuma kapitalistliku majanduse mehhanismi. «Kõigepealt on kapitalistliku tootmisprotsessi liikumapanevaks motiiviks ja määravaks eesmärgiks võimalikult suur kapitali väärtuse isekasv, s. o. võimalikult suur lisaväärtuse tootmine, niisiis võimalikult suur töötõu ekspluateerimine kapitalisti poolt,» [1] kirjutas Marx.

Millised on need kapitalismi sisemise arengu seaduspärasused, need tegurid, mis võimaldavad kapitalistidel omi kasumeid pidevalt suurendada?

Sellele küsimusele annab vastuse Marxi poolt teostatud analüüs kapitali väärtuse kasvu kohta.

Marx jaotas kapitalisti poolt tootmisse rakendatud kapitali püsiv- ja muutuvkapitaliks. Esimesse kuuluvad hooned, seadmed, materjalid ja kõik muud tootmiskulud, välja arvatud palgaks kulutatav avansseeritud kapitali osa. Püsivkapitalist tasutakse need vahendid, mis tootmisprotsessi vältel kannavad tootesse samapalju oma väärtusest üle, kui nad tootmisprotsessis ise sellest kaotavad. Muutuvkapitalina rakendatud osa, s. t. tööliste palgaks kulutatud summa aga annab tootesse üle oma väärtuse ja peale selle

[1] K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn 1953, lk. 289—290.

veel lisaväärtuse. Jälgides püsiv- ja muutuvkapitali vahekorra kujunemist kapitalismi arenedes, jõuab Marx järeldusele, et esimene neist teise arvel pidevalt suureneb. Masinalise tootmise võidukäigus asendavad masinad elavtööjõudu, selle tagajärjel aga vabaneb osa töölisi. Samuti laostab masinalise tootmise areng väiketootjaid, kes suurte vabrikutega konkureerida ei suuda, mille tagajärjel töötute arv omakorda suureneb. Seevastu kapitali pidev juurdekasv, kapitali akumulatsioon ja uute kapitalistlike ettevõtete asutamine tõstab nõudmist tööliste järele. Kapitalismi ajalugu näitab, et esimene neist tendentsidest on tugevam, et kapitalismi paratamatuks kaaslaseks on tööpuudus. «Mida suurem on ühiskondlik rikkus, funktsioneeriv kapital, tema kasvamise ulatus ja energia, niisiis, mida suurem on proletariaadi absoluutne suurus ja tema töö tootlik jõud, seda suurem on tööstuslik reservarmee.» [1]

Alaline tööpuudus, töölisklassi suurema või väiksema osa pidev töötaolu ongi peamiseks teguriks, mille tõttu kapitalistide klassil on võimalik tööliste palku alla suruda ja nende ekspluateerimist suurendada. Need töölised, kellel on õnnestunud tööd leida, peavad leppima kapitalistide poolt dikteeritud palgaga, kuna «väravate taga» on küllaldaselt neid, kes nõustuvad igasuguste tingimustega, et ainult tööd saada.

Alalise töötute armee olemasolu ei mõjuta seepärast mitte ainult palku, vaid sunnib töötavaid töölisi leppima ka halvemate töötingimustega, tööpäeva pikendamisega, töö intensiivsuse tõstmisega ja kapitalistide poolt kasutatavate muude abinõudega, mille eesmärgiks on välja pressida maksimumi lisaväärtust.

Tähtsaks teguriks, mis võimaldab kapitalistlikus ühiskonnas ekspluateerimist süvendada, on masinalise tootmise võidukäigu ja tootmistehnika tõusuga kaasas käiv naiste ja laste töö kasutuselevõtmine. Masinate kasutamise laiendamisel ja nende täiustamisel tekib terve rida uusi tööalasid, kus on võimalik rakendada füüsiliselt nõrgemat ja odavamat tööjõudu — naisi ja lapsi. Seeläbi seob kapital töölisi veel tugevamate ahelatega. Talle ei tööta mitte enam ainult perekonnapea, vaid kogu perekond, ka naine ja lapsed. Selle tagajärjel langeb tööjõu väärtus. Töölisperekonna ülalpidamiskulud ei lange enam üksnes mehele, vaid jao-

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 560.

tuvad kõigi töövõimeliste perekonnaliikmete vahel. Kapitalist saab niisama suure või veidi kõrgema rahasumma eest palgata endale mitu töölist. Naiste ja laste töö kasutamine omakorda suurendab töötute arvu, kuna tööjõu pakkujate arv suureneb.

Imperialismiperioodil tekivad uued ekspluateerimise süvendamisele kaasa aitavad tegurid: tootmise kontsentratsioon ja monopolid. Monopolide abil reguleerib kapitalistide klass hindu ja saab kõrgete monopolihindade tõttu suuri lisakasumeid tarbijate, s. o. töörahva arvel. Kontsentratsiooniprotsess ja monopolide tekkimine omakorda kiirendab väikeettevõtete laostumist ning suurendab proletariaadi ridu, teiselt poolt aga surub palgad väikeettevõtetes eriti madalale. Ja lõpuks on monopolistliku kapitalisti suur eelis selles, et tema ettevõte on selle tööstusharu tööliste jaoks ainuke võimalus tööd leida. Töölisel tuleb kas leppida monopolisti poolt määratud palgatingimustega või siirduda tööle, kui ta seda üldse leiab, mõnele teisele alale lihttöölisena või koguni õpilasena.

Tähtsaks ekspluateerimise süvendamise vahendiks on kodanlik riigivõim, «ideaalne ühtne kapitalist» [1]. Kodanlik riik on kodanluse klassivõitluse relvaks nii poliitikas kui majanduses. Seadusandlike aktidega raskendab ta tööliste majanduslikku võitlust, lõhub tööliste organisatsioone, peab riigi summadega ülal tervet armeed politseinikke ja nuhke, ostab ära müüdava ajakirjanduse ja teeb selle kaudu «avalikku arvamist». Kogu kodanliku riigiaparaadi ülesandeks on kõigi vahenditega, alates valelikust propagandast ja lõpetades verise terroriga, maha suruda töölisklassi poliitiline ja majanduslik võitlus.

Sellised on peamised tegurid, mis võimaldavad kapitalistidel ekspluateerimist süvendada. Meetodid, kuidas seda võimalust realiseerida, on aegade vältel muutunud.

Töölise tööpäev jaguneb kaheks osaks: vajalikuks tööajaks, s. o. ajaks, mille vältel tööline loob väärtusi oma ülalpidamise hankimiseks, ja lisatööajaks, s. o. ajaks, mille kestel ta loob lisaväärtust. Lisaväärtuse tootmise suurendamiseks on kapitalistidel kaks võimalust: kas tööpäeva pikendamine ja sellega lisatööaja suurendamine või niisama pika tööpäeva korral vajaliku tööaja lühendamine,

[1] F. Engels, Sotsialismi arenemine utoopiast teaduseks, K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, II kd., Moskva, 1948, lk. 139 (vene k.).

pikendades sellega jällegi lisatööaega. Esimest nimetab Marx absoluutse, teist suhtelise lisaväärtuse tootmiseks.

Imperialismi tingimustes, eriti aga alates kapitalismi üldkriisi perioodist, on tüüpiline vajaliku tööaja lühendamine, kuna töölisklassi survel on peaaegu kõigis kapitalistlikes riikides kehtestatud tööpäeva pikkuse ülempiir. Vajaliku tööaja lühendamiseks on kaks võimalust, kas töö tootliku jõu suurendamine, s. t. täiuslikuma tootmistehnika ja tehnoloogia kasutuselevõtmine või töö intensiivsuse tõstmine — töölisest enama tööhulga väljapressimine tööpäeva jooksul. Viimane on sisuliselt tööpäeva varjatud pikendamine.

Kuigi ei saa eitada töö tootliku jõu teatavat kasvu kapitalistlikes riikides, on kaasaegsele kapitalismile iseloomulik töö intensiivsuse tõstmine. Samadel seadmetel ja niisama pika tööpäeva jooksul sunnitakse töölist rohkem toodangut andma.

Kuidas ja milliseid teid mööda mõjutavad lisaväärtuse suurendamise meetodid töölisklassi elutaset, tema majanduslikku olukorda?

Tööjõu nagu iga teisegi kauba väärtuse määrab tema tootmiseks kulutatav töö. Tööjõu taastamiseks vajalikes elatusvahendites kehastuv töö, nende väärtus, määrab tööjõu väärtuse. See aga ei tähenda, et tööjõu väärtus oleks määratud ainult nende, füüsiliseks eksisteerimiseks vajalike kuludega. Tööjõu väärtuse hulka kuuluvad ka veel ajalooliselt väljakujunenud sotsiaalsete ja kultuuriliste tarvete rahuldamisega seotud kulud. Töölise füüsiliseks eksisteerimiseks vajalike elatusvahendite väärtus moodustab palga madalama piiri, palga miinimumi. «Kui tööjõu hind langeb selle miinimumini, siis langeb ta alla tööjõu väärtuse . . .» [1] Ja kapitalistide klassi eesmärgiks ongi kõigi vahenditega suruda palk sellele tasemele.

Tööjõu väärtuse mõlemad koostisosad, nii füüsiliste kui ka sotsiaalsete ja kultuuriliste tarvete rahuldamiseks määratud osa, on ajaloolised suurused. Nad muutuvad koos kapitalismi arenguga.

Töö intensiivsuse, tööpinge tõus on selleks teguriks, mis ei luba võrrelda töölise toiduainetevajadust Ameerika Ühendriikides või mistahes kapitalistlikus riigis näiteks aastail 1926 ja 1956. On selge, et tolle ajavahemiku jook-

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 155.

sul toimunud töö intensiivsuse kasv on tõstnud tööjõu väärtust, kuna seoses tööjõu kulutamisega on suurenenud kulud toitlusele ja puhkusele.

Sama lugu on sotsiaalsete ja kultuuriliste tarvetega. Seepärast on vildak kodanlike teadlaste loogika, kes arutlevad umbes nii: 1900. aastal ei lugenud töölised ajalehte ega käinud kinos. 1956. aastal loeb tööline ajalehti ja käib vähemalt korra nädalas kinos, järelikult on töölise elutase võrratult tõusnud ja marksistlik vaesumise tees sellega ümber lükatud!

«Kapitalistlike maade töölisklassi absoluutne vaesumine väljendub reaalpalga languses allapoole tööjõu väärtust; kuid mitte ainuüksi selles.» [1] Töölisklassi absoluutse vaesumise mõõdupuuks ei ole seega mitte ühe või teise tarbe rahuldamise absoluutne määr, vaid see vahekord, mis valitseb tööjõu väärtuse ja palga vahel. Teatud riigis väljakujunenud traditsiooniline elutase, selle tõus vastavalt sotsiaalsete ja kultuuriliste tarvete kasvule ja tööjõu füüsiliseks taastootmiseks vajalike vahendite kasvule ühelt poolt ja tööliste reaalpalk teiselt poolt on need kaks tegurit, mille järgi otsustame tööliste elutaseme üle. Lõhe süvenemine palga ja tööjõu väärtuse vahel tähendab töölisklassi absoluutset vaesumist, olukorda, kus tööliste võimalused neile ühiskonna antud arenemisastmel inimväärset äraelamist kindlustavate tarvete rahuldamiseks järjest vähenevad.

Töölise ainsaks sissetulekuks on palk, järelikult üheks tähtsamaks töölisklassi majandusliku olukorra iseloomustajaks on tema palgatase ja selle suhe tööjõu väärtusse. Seejuures tuleb teha vahet nominaal- ja reaalpalga, s. o. palga ostujõu vahel. Töölisklassi majandusliku olukorra selgitamisel aga lähtutakse ainult reaalpalgast. Palgavõitlus, milles kapitalistid püüavad suruda palka madalamale tööjõu väärtusest, töölised aga saavutada tööjõu täit väärtust, käib ikkagi ainult reaalpalga ümber. Nominaalpalk sageli ainult tumestab tõelist olukorda ja teda kasutatakse kapitalistide ning nende käsilaste poolt tegeliku olukorra varjamiseks.

Palk on töölisklassi majandusliku olukorra tähtsamaks, kuid kaugeltki mitte ainukeseks näitajaks. Palgatasemest oleneb suurel määral tööliste toitlus, tervis, korteritingimu-

[1] A. Arzumanjan, Sotsialist Rembert ja proletariaadi vaesumise marksistlik teooria, ajakiri «Kommunist», 1957, nr. 2, lk. 87 (vene k.).

sed ja rida teisi nende elutaset määravaid tegureid. Peale selle on siiski ka hulk muid asjaolusid, mis mõjutavad tööliste elutaset. Tööpuudus, tööõnnetuste ja kutsehaiguste arv, tööpäeva pikkus, samuti rida teisi tegureid mõjutavad palgataset, kuid on ise omakorda mitmesugustest muudest asjaoludest sõltuvad. On selge, et arvesse võtmata tööpuudust ei saa teha õigeid järeldusi tööliste palgataseme kohta. Tööõnnetuste arvu kasv näitab töö intensiivsuse tõusu, ühtlasi tähendab tööõnnetuste arvu suurenemine aga palga vähenemist haiguspäevade arvel. Korteritingimused olenevad eeskätt palga suurusest, kuid kodanliku riigi ehituspoliitika võib seda mõjutada. Tööpäeva pikkus mõjutab oluliselt palgataset, kuid samuti ka tööliste tervislikku olukorda jne.

Tööliste vaesumise probleem koosneb seega tervest reast omavahel seotud küsimustest nii tööjõu väärtuse kui palga poolel.

*

Kapitalist vajab palgavorme, mis soodustavad töölise maksimaalset ekspluateerimist, mis sunnivad teda intensiivsemale tööle. Selliseks palgavormiks on tükipalk ja mitmesugused preemiasüsteemid. «... tükipalk on kapitalistlikule tootmisviisile kõige vastavam palgavorm», [1] sest «kui on tegemist tükipalgaga, siis on tööline muidugi isiklikult huvitatud sellest, et pingutada oma tööjõudu võimalikult intensiivselt, mis omakorda hõlbustab kapitalistil intensiivsuse normaaltaseme tõstmist». [2] Sellepärast tähendab kapitalismi ajalugu ühtlasi tükipalga ja preemiasüsteemide osatähtsuse kasvu.

Et selline tendents oli iseloomulik ka kodanliku Eesti tööstusele, seda näitavad andmed tükipalga ja preemiasüsteemide kasutamise kohta (tabel 3).

Kapitalismile iseloomulike palgavormide kasutamine arenes õige kiiresti: kümne aasta jooksul (1928—1937) suurenes tükipalga osatähtsus veerandilt ühele kolmandikule töölistest. [3] Tabelis 3 toodud kodanliku perioodi etappide keskmiste arvude tõus on muidugi veidi aeglasem. Teatava

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 481.

[2] Sealsamas, lk. 479.

[3] Andmed tükipalga ja preemiate kohta on võetud iga-aastastest ülevaadetest «Palgaolud tööstuses» ajakirjas «Eesti Statistika» 1930—1938. Varasemate ja hilisemate aastate kohta andmed puuduvad.

Tükipalga ja preemiate osatähtsus kodanliku Eesti suurtööstuses[1]

Kodanliku perioodi etapid	Tükitööliste % tööliste arvust	1927—1929 = 100	Preemiasaajate % tööliste arvust	1927—1929 = 100
1927—1929	28,1	100	8,7	100
1930—1933	28,9	103	11,0	126
1934—1937	30,5	109	12,2	140

aeglustumise sellesse tendentsi tõid kriisiaastad, sest ränga tööpuuduse tõttu olid töölised niigi sunnitud töötama maksimaalse intensiivsusega ja ettevõtja ei vajanud töö intensiivsuse tõstmiseks enam materiaalseid stiimuleid.

Kapitalismi üldkriisi perioodil on tekkinud terve hulk uusi preemiasüsteeme — palgavorme, mille iseloomustavaks jooneks on intensiivsema töö, kõrgema toodangu suhteliselt madalam tasumine. Teatud normi ületamisel tööhinne langeb. Selle tagajärjel saab tööline oma töö eest vähem, kui tükipalga alusel töötades. Nii näiteks väheneb Bedaux' ja Roweni süsteemide puhul töölise palk kahe normi täitmisel tükipalgaga võrreldes 25%.

Sellised preemiasüsteemid on üheks kapitalistide võtteks lisaväärtuse massi ja normi tõstmisel.

Bedaux' süsteem leidis kasutamist ka kodanlikus Eestis. 1934. aastast alates rakendati seda süsteemi Inglise vineerikontsernile «Venesta» kuulunud A/S A. M. Lutheri vineerivabrikus Tallinnas (praegu Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrik).

Lutheri vineerivabrikus kehtisid järgmised tingimused. Töölisele oli vastavalt tema poolt teostatavale tööle kindlaks määratud tunnitasu. Oletame, et see oli mingisugusel tööl 26 senti. Bedaux' insenerid tegid kindlaks nn. normaalse toodanguhulga 1 tunni jooksul; oletame, et see oli 13 mingit detaili ehk 2 senti detaili eest. Kui tööline tegi

[1] Vt. viide 3, lk. 22.

Tabel 4

Preemiasüsteemide mõju palgale

Normi täitmise %	Palga vähenemine %-des, võrreldes tükipalgaga[1]	
	Bedaux' süsteem	Roweni süsteem
100	—	—
125	6%	4%
167	17%	16%
200	25%	25%

tunni jooksul 19 detaili, siis ei saanud ta palka mitte 38 senti (19×2), vaid tema palk arvestati järgnevalt:

põhitöötasu ühe tunni eest	26 senti
«preemia» ülejõudluse eest (75% ülenormi valmistatud toodangu eest, s. o. 1,5 senti × 6 detaili)	9 senti
Kokku	35 senti

Ehkki selle süsteemi looja, prantsuse päritoluga ameerika insener Bedaux, nägi oma süsteemi väljatöötamisel ette, et 25% ülenormi antud toodangust läheb brigadiride ja meistrite tasku «töö parema organiseerimise eest», ei maksnud Lutheri vabriku juhtkond neid summasid üldse välja, vaid need langesid «vabriku heaks».

Bedaux' süsteemi rakendamine äratas suurt huvi. Kodanlikud ajalehed ja ajakirjad «tutvustasid» uut süsteemi, kirjutasid, kuivõrd «täpselt» ja «õiglaselt» Bedaux' süsteemi puhul tasutavat ja kui palju töölise palk tõusvat. Kui palju aga töö intensiivsus tõusis, sellest tavaliselt vaikiti. Ainult ajakirjas «Konjunktuur» toodi «vabriku poolt avaldatud andmed», mille järgi 3 aasta vältel pärast Bedaux' süsteemi

[1] Andmed Bedaux' kohta on arvutatud Inglise vineerikontserni «Venesta» A/S A. M. Lutheri vineerivabrikus Tallinnas kehtinud Bedaux' tingimuste järgi; Roweni kohta: M. Rozman, Kapitalistlik ratsionaliseerimine ja töölisklass, Moskva, 1940, lk. 66 (vene k.).

rakendamist tööliste tunnitoodang oli tõusnud 35% ja palk 29% [1]. Tähendab, Bedaux' süsteem oli oma «ülesande täitnud», toodang oli tõusnud kiiremini kui palk, toodanguüksuse omahind oli palga arvel odavnenud. Tegelikult oli olukord aga töölistele palju ebasoodsam. Perioodil, mille kohta käivad Bedaux' süsteemi rakendamise andmed, tõusis elukallidus tunduvalt. Tööjõu väärtuse kasvuga käis kaasas ka teatav palgatõus. Ametlike andmete järgi tõusis tol perioodil (1935—1937) suurtööstuse tööliste nominaalne nädalateenistus elukalliduse tõusu tõttu meestel 19% ja naistel 14%, keskmiselt suurtööstuses 17% [2].

Järelikult langes palgatõusust, millega opereeritakse «vabriku andmetes», 35% võrra kõrgenenud toodangule, s. t. vastava tööintensiivsuse tõusu arvele, ainult 12-protsendiline palgatõus (29%—17%). Toodang tõusis ühe kolmandiku, palk aga ainult ühe kaheksandiku võrra. Toimus see, mida Marx kirjeldas juba ligi sajand tagasi: «Tööjõu hinna tõus ei ole siin tingimata seotud tööjõu hinna kasvamisega üle tööjõu väärtuse. Tööjõu hinna tõusuga võib, vastupidi, kaasas käia tööjõu väärtuse langus. See juhtub alati siis, kui tööjõu hinna tõus ei kompenseeri tööjõu kiiret kulumist» [3]. Lutheri vabrikus kirjeldatud olukord on tüüpiline kogu kodanliku Eesti tööstusele — töö intensiivsus tõuseb aastast aastasse, kuid reaalpalk jääb umbkaudu samale tasemele.

*

Töölisklassi majandusliku olukorra seisukohalt on üheks tähtsamaks teguriks reaalpalk. Püüame selgitada tööliste reaalpalga taset kodanliku perioodi mitmesugustel etappidel.

Klassisõja ja interventsiooni etapp Eestis algas Saksa okupatsiooniga 1918. aasta veebruaris.

Saksa võimud röövisid maad avalikult. Nad vedasid Saksamaale tööstustoorainеid, masinaid ja põllumajandussaadusi, kõike, mis kätte juhtus. Ainuüksi Tallinnast veeti esimese nelja okupatsioonikuu jooksul välja 21 laevatäit, sisse tuli sama aja jooksul 9 laevatäit, eeskätt relvi ja sõja-

[1] «Konjunktuur» 1938, nr. 47/48, lk. 573.
[2] «Konjunktuur» 1939, nr. 51/52, lk. 92.
[3] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 452.

varustust. Raudteel veeti 2 korda enam välja kui sisse.[1]

Tööstus oli varjusurmas. Tööliste arv langes tugevasti, võrreldes nõukogude võimu perioodiga. Tallinna üheteistkümnes suurtehases, kus 1918. a. jaanuaris-veebruaris töötas üle 20 tuhande töölise, oli juunikuus veel ainult 3 300 töölist.[2] Peale selle vabanes kindlustustöödelt 10 000 töölist. Töötute arv ulatus seetõttu ainuüksi Tallinnas üle 20 tuhande, ehkki revolutsiooniliselt meelestatud töölisi oli massiliselt lahkunud koos Nõukogude vägedega. Töölisorganisatsioonid, ametiühingud ja haigekassad suleti Saksa võimude poolt. Oktoobrirevolutsiooniga kättevõidetud kaheksatunniline tööpäev tühistati ja kehtestati 9—10-tunniline.

Tabel 5

Tööliste palgad 1917/1918. a.[3]

Tööliste kategooriad	Päevapalgad rublades		
	1917. a. juulis	1918. a. 16. jaanuarist — 28. veebruarini	Kehtestatud Saksa okupatsiooni perioodiks 5. märtsist 1918. a.
Õppimata töölised	8—10	15—16	1.00—1.50
Õppinud töölised	11.60—14	16—17.60	1.50—2.50
Eritöölised	14—16	17.60—18	3.00—4.00
Naistöölised	6—14	13—18	0.65—1.00

Tööliste palgad, mis nõukogude võimu poolt olid tõstetud 1,25- kuni 2-kordseks, langesid okupatsiooniperioodil kümne- kuni kaheksateistkümnekordselt. Lisaks sellele kerkisid toiduainete hinnad: nii tõusis ühe naela leiva hind 23 kopikalt 33 kopikale, ühe naela loomaliha hind 1 rublalt 15 kopikalt kuni 2 rublani jne.[4]

Võrreldes okupatsiooniaegseid hindu ja palku, tuleb töölisajakiri «Töö Hääl» järeldusele, et üheksal kümnendikul

[1] H. Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu, 1920, lk. 91.
[2] «Töö Hääl» 1919, nr. 2, lk. 10.
[3] Sealsamas.
[4] Sealsamas, lk. 11.

töölistest ei jätkunud nädalapalgast isegi mitte hädavajalike toiduainete ostuks normihindadega. Ainult nn. eritöölistel (s. o. kõrge kvalifikatsiooniga töölistel) jäi kaks rubla nädalas üle riietusele, korterile ja muudeks kuludeks! [1] Ometi polnud toiduaineid selle hinna eest peaaegu üldse saada.

Saksa okupatsiooni aeg oli eesti tööliste kõige sügavama viletsuse periood. Ükski arv ei ole suuteline iseloomustama seda viletsust, milles elasid eesti töölised 1918. aasta nendel kuudel — see oli kõige halastamatum töörahva füüsilise elavjõu hävitamine.

Järgnenud klassisõja aastad ei erinenud palju okupatsioonikuudest. Tööliste arv Tallinnas oli küll tõusnud 6000-le, kuid töötute arv oli ikka veel suurem töölolijate omast. [2] Toiduained olid normeeritud. Leivanorm oli $^1/_3$ naela (136,5 g) päevas. [3] 1919. a. kevadel teenisid töölised Tallinnas 10—28 marka päevas, s. o. 250—700 marka kuus. Tolleaegsete hindade alusel Ametiühingute Kesknõukogu poolt koostatud töölisperekonna büdžeti järgi olid perekonna kõige minimaalsemad väljamineku aga 869 marka kuus. [4] Ametiühingute Kesknõukogu nõudis palgamäärade kõrgendamist umbes poolteisekordseks. Selle nõudmise tagasilükkamise järel ja protestiks Ametiühingute Kesknõukogu liikmete areteerimise vastu toimus 12. ja 13. mail üldstreik. Samal aastal järgnes veel rida streike palgatingimuste parandamiseks.

1920. aasta, klassisõja lõpp ja uue etapi algus kodanliku Eesti ajaloos ei too paranemist tööliste olukorda. Aasta lõpuks olid palgad 1918. a. lõpuga võrreldes küll umbes kolmekordseks tõusnud, [5] hinnad aga veelgi rohkem. Leiva vabaturuhind oli tõusnud 6—8-kordseks. [6] Rukkijahu puud, mis enne sõda maksis 1 rbl., [7] s. o. niisama palju kui oli tol ajal oskustöölise päevapalk, maksis aastavahetusel 665 marka. [8] Tšekileib maksis 25 marka nael, kuid tööliste pal-

---

1 «Töö Hääl» 1919, nr. 2, lk. 11.
2 «Töö Hääl» 1919, nr. 1, lk. 7.
3 «Edasi» 1919, nr. 22.
4 «Töö Hääl» 1919, nr. 8, lk. 7.
5 «Edasi» 1920, nr. 293.
6 «Edasi» 1920, nr. 196.
7 «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 10, lk. 165—166.
8 «Eesti Statistika» 1922, nr. 6/8, lk. 78—79.

gad ulatusid ainult mõnedel üksikutel 100 margani päevas.[1]

1921. aastal jätkus terav palgavõitlus — augustis toimus Ametiühingute Kesknõukogu organiseerimisel streik 396-margalise päevapalga eest.[2] Ehkki aasta lõpuks inflatsioonini nähtused nõrgenesid ja hinnad veidi langesid, moodustas töölise reaalpalk siiski ainult umbes 20—25% 1913. a. tasemest. Nelja tarbekauba (rukkijahu, jalatsid, ülikond, kasepuud) hind oli võrreldes 1913. aastaga tõusnud umbes 400-kordseks (kui rubla võtta võrdseks 1 margaga)[3], oskustöölise palk aga oli samal ajal tõusnud ainult 80—100-kordseks[4].

Järjest arenev palgavõitlus andis tulemusi — 1922. aastal teenisid töölised juba keskmiselt 200 marka päevas[5]. Kuna ka hinnad langesid, jõudis töölise reaalpalk 1923. aastaks juba kolmveerandile 1913. aasta tasemest, nagu näeme käesoleva ülevaate tabelist 7.[6]

Saksa okupatsiooni, klassisõja ja sellele järgnenud revolutsioonilise kriisi etapi esimesed aastad olid eesti töölisklassi sügava viletsuse aastad. Alles visa ja organiseeritud palgavõitlus Ametiühingute Kesknõukogu juhtimisel tõi teatavat paranemist tööliste olukorda alates 1921. aastast.

*

1923. aastast peale on olemas andmed tööliste arvu, palgamäärade, töötundide ja elukalliduse kohta. Nende materjalide alusel ja neid võimaluse piires korrigeerides saab teha arvutusi tööstustööliste reaalpalga kohta. Reaalpalk näitab meile, millised võimalused on töölisel oma tarvete rahuldamiseks; tema tarvete kogusumma, s. o. tööjõu

[1] «Edasi» 1920, nr. 293.
[2] «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 10, lk. 166.
[3] «Eesti Majandus» 1921, nr. 3, lk. 5.
[4] «Rõhutute Hääl» 1921, nr. 15, lk. 253—254.
[5] «Töö» nr. 4, 1922.
[6] Umbes sama tulemuse annab rukkijahu hinna ja töölise päevapalga võrdlus. 1923. aasta juulis oli suurtööstuse töölise keskmine päevapalk 212 marka [«Eesti Statistika» 1923, nr. 19(8), lk. 48 ja 50]. Rukkijahu puud Tallinna turul maksis samal ajal 280—300 marka («Eesti Statistika» 1923, nr. 16(5), lk. 38—39). Töölise päevapalga eest sai seega osta napilt kolmveerand puuda rukkijahu. Nagu juba märgitud, sai töölise päevapalga eest 1913. aastal osta puuda rukkijahu.

väärtuse kujunemist kodanlikul perioodil puudutame aga hiljem.

Kodanlus avaldas oma ametlikes statistilistes väljaannetes tööstustööliste reaalpalga indeksi. See aga ei peegelda tööliste tegelikku olukorda, vaid on tugevasti «ilustatud». Selleks kasutati mitmesuguseid võtteid. Olulisem neist oli asjaolu, et reaalpalga indeks arvutati töölolevate tööliste keskmise tunnipalga alusel. Sellega aga varjati kõik palgakaod, mis tekivad nii lühendatud tööpäeva või töönädalaga töötamisest, töötaolekust aasta kestel, kui ka kriisiaegsest massilisest tööpuudusest.

Ometi oli kodanlikus Eestis tegemist alalise kroonilise tööpuudusega. Ametlik tööpuuduse statistika näitas sellest aga ainult murdosa. Nn. tööbörside andmetesse jäid töötuina arvele ainult need vähesed, kelle kohta ei käinud paiksuse tsensus, see tähendab, kes olid teatud arvu aastaid pidevalt elanud samas linnas või asulas. Samuti kustutati töötute nimekirjast igaüks, kes kohe, esimesel tööpakkumisel, tööle ei asunud, hoolimata töökohast ja töö iseloomust, jne.

Nii oli 1926. aastal ametlike andmete järgi 2146 töötut [1], samal aastal korraldatud töötute «loendusel» aga selgus, et loenduse korras registreeritud töötuist ei olnud suur osa (mehi 80% ja naisi 75%) tööbörsidel registreeritud [2] ega kuulunud seepärast «ametlike» töötute hulka. Tegelik töötute arv oli seega vähemalt 4 kuni 5 korda suurem. Samuti näitas 1934. aasta rahvaloendus, et tööbörside andmetes on arvestatud ainult murdosa töötuist. Selgus, et 40 000 [3] inimest oli täiesti tööta, tööbörsidel oli aga samal ajal registreeritud ainult 2970 töötut [4]. Kuid ka rahvaloenduse andmed ei näidanud kaugeltki kõiki tööpuuduse all kannatajaid. Alarakendatud väiketootjad ja hooajatöölised jäid nendest andmetest välja.

Tööpuudus mõjutas ka töölolevate tööliste olukorda. Ligi pooled tööstustöölised töötasid kriisiajal lühendatud tööpäeva ja töönädalaga. Kõigest sellest lähtudes on põhjust arvata, et kriisi sügavpunktis ulatus tööpuuduse all kannatajate arv umbes 100 000-le [5]. Ja lõpuks kinnitab alalise

1 «Eesti Statistika» 1927, lk. 355.
2 Sealsamas, 1931, lk. 263.
3 Sealsamas, 1935, lk. 31.
4 Sealsamas, lk. 110.
5 «Edasi» 1934, nr. 19.

tööpuuduse olemasolu veel suur- ja kesktööstuse töötajate arvu võrdlus 1940. aastal enne ning pärast juunipööret. 1940. aasta detsembris, s. t. pool aastat pärast juunipööret, oli suur- ja kesktööstuses 89 000 töötajat, sama aasta mais, s. t. kodanliku diktatuuri viimasel kuul, aga ainult 60 000 [1]. Nõukogude korra taaskehtestamisel leidis seega ainuüksi suur- ja kesktööstuses tööd ligi 30 000 inimest. Ja 1940. aasta mais oli kodanlikul tööbörsil registreeritud ainult 2 500 töötut! [2]

Kodanlikus Eestis eksisteeris alaline töötute armee, kes majanduse tõusuperioodidel veidi kahanes, kriisiperioodidel aga tugevasti kasvas. Eriti selgesti näitab seda töötajate arvu võrdlemine 1940. aastal enne ja pärast juunipööret. Seda sellepärast, et hoolimata alanud kriisinähtustest oli 1940. aasta kevadel tööstuse tootmistegevus suhteliselt elav, ometi jäid kapitalistlikus Eestis töövõimalustest ilma kümned tuhanded töölised.

Kodanlus püüdis tööpuudust koguni kunstlikult suurendada. Selleks organiseeriti üle nelja tuhande poola töölise toomine Eestisse. Mõisnike-Poola palgaorjade vedu Eestisse andis odava tööjõu lisakontingente, surudes põllutööliste ja kaevurite palgad veelgi allapoole.

Millised olid need sisemised, eesti klassiühiskonnast imbuvad allikad, mis töötute armeed täiendasid?

Eeskätt andsid uusi jõude proletariaadi ja ühtlasi ka töötute ridadesse põllutöölised. Põllumajanduslik proletariaat siirdus massiliselt linnadesse, lootes seal vähegi tasuvat tööd ja paremaid elutingimusi leida. Linnastumisprotsess andis 1922. ja 1934. aasta vahel 35 000 uut linnakodanikku, [3] enamasti proletaarlast.

Kapitalistlik kihistumisprotsess jahvatas omakorda aegapidi läbi linna väikekodanluse. Enamik sellest laostus ja proletariseerus, murdosa «tõusis» kapitalistide perre. Tööstusalal töötanud rahvastikus toimunud kihistumisest annab teatava pildi järgmine, seda protsessi küll ainult 12 aasta vahemikus näitav võrdlus (tabel 6).

Kodanliku statistika poolt kasutatud klassikoostises sisaldab rühm «peremehed alalise palgalise tööjõuga» endas

---

[1] «ENSV rahvamajandusplaani täitmise põhinäitarve», nr. 2, Tallinn, 1941, lk. 20.

[2] «Konjunktuur» 1940, lk. 309.

[3] «Eesti Statistika» 1936, lk. 174.

Tööstuses ja käsitööstuses töötanud rahvastiku jagunemine klassidesse 1922. ja 1934. aastal [1]

Kodanliku rahvaloenduse «ühiskondlik kiht»	Osatähtsus (%)		Kasv (+) või kahanemine (—)
	1922. a.	1934. a.	
Peremehed alalise palgalise tööjõuga	5,71	6,07	+0,36
Peremehed alalise palgalise tööjõuta	35,79	25,67	—10,12
Palgalised	58,50	68,26	+9,76
	100,00	100,00	

suurte tööstuskapitalistide kõrval ka väikevabrikante, kes ekspluateerisid kas või üht palgatöölist. Samuti kuuluvad «palgaliste» rühma peale tööstustööliste ka ametnikud ja teenijad. Kuid sellest hoolimata on üldine tendents selgesti näha — väikekodanlus laostub ja seda eeskätt palgaliste kasvu arvel.

Alalise, kroonilise tööpuuduse kõrval mõjutas töölisklassi palgataset oluliselt ka ajutine ja sesoonne tööpuudus. Isegi kodanlike andmete järgi oli 1932. aasta juunis ainult 45% suurtööstuse töölistest rakendatud tööle täie töönädalaga. Peale selle oli tööpäeva lühendamise tõttu tööpäeva keskmine pikkus kogu tööstuses langenud üle 6%, võrreldes 1928. aastaga. [2]

Suur osa töölisi oli aasta ringi tööga kindlustamata. Selle põhjuseks oli tootmistegevuse teravalt sesoonne iseloom. Ehitustööstuses ja põllumajanduses oli suvehooajal tööd leidnud meestöölistest talviti tööta oma 36 000 inimest [3]. Samuti oli tööstustööliste arv aasta kestel väga

[1] «Rahva tööala ja ühiskondlik kihitus», 1922. aasta üldrahvalugemise andmed, vihk III, Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1925, lk. 24 ning «Tööharud ja leibkonnad», 1934. aasta rahvaloenduse andmed, vihk III, Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1935, lk. 22—27.

[2] «Eesti Statistika» 1932, lk. 605.

[3] Uurimusi metsatööde ratsionaliseerimiseks, Loodusvarade Instituudi avaldised, nr. 1, Tallinn, 1940, lk. 24.

muutuv, kõikudes näiteks 1938. aasta jooksul 72 600-st 86 000-ni. [1]

Kõikides rahvamajandusalades kokku, hoolimata sellest, et metsatööd pakkusid teatavaid töövõimalusi põllumajanduse meestöölistele talvel, oli sesoonne tööpuudus väga suur, ulatudes 45%-ni palgaliste üldarvust. Teiste sõnadega — peaaegu iga teine palgatööline oli aasta vältel ajutiselt tööta. 1937/1938. aasta talvel oli töötute palgaliste üldarv 67 200 inimest [2], see on rohkem kui oli suur- ja kesktööstuses töölisi järgmisel suvel.

Sesoonsete tööstusharude töölised, olles sageli tööl ainult mõned kuud aastast, olid sunnitud pahatihti ülalpidamise hankimiseks laenu tegema. Tallinna Ehitustööliste Kutseühing korraldas 1939/40. aasta talvel oma liikmete hulgas nende majandusliku olukorra selgitamiseks ankeedi. Selle küsitluse tulemused näitasid, et 43% kutseühingu liikmeist oli teinud elatuslaenu [3], ülejäänud olid kuidagi läbi ajanud, tehes juhuslikku tööd.

Alalise töötutearmee arvulise suuruse kohta üksikutel aastatel võib teha ainult ligikaudseid arvutusi ja seepärast ei saa seda suurtööstuse tööliste reaalpalga selgitamisel arvesse võtta. Küll aga saab arvestada 1930/34. aastate majanduskriisi etapi massilist tööpuudust, et õigesti väljendada suurtööstuse tööliste reaalpalga langust kriisiaastail.

Palgavõitluse aluseks on reaalpalk. Seepärast ei astu töölisklass vastu mitte üksnes igasugustele palga alandamise katsetele kapitalistide poolt, vaid nõuab hindade tõustes ka kõrgemaid palku. «Kuid nõudes palga tõstmist, nõuab tööline ainult seda, et talle tasutakse *tema töö kasvanud väärtus,* samuti nagu iga teine kauba müüja, kes siis, kui tõusevad tema kaupade kulud, nõuab, et tasutaks tema kauba tõusnud väärtus,» [4] kirjutab Marx.

Eesti kodanliku statistika poolt kasutati nn. elatusmaksumuse indeksit, mis pidi kujutama töölisperekonna väljaminekute kujunemist vastavalt toiduainete, üüri, riietuse

---

[1] R. Sõrmus, Inimtööjõu rakenduse sesoonsus ja selle tasandamise eeldusi, «Konjunktuur» 1939, lk. 219.

[2] Sealsamas.

[3] «Töö ja Tervis» 1940, nr. 3, lk. 73.

[4] K. Marx, Palk, hind ja kasum, K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, I kd., Tallinn, 1957, lk. 343.

jne. hindade muutumisele. Indeks aga on võltsitud. See väljendub kõigepealt selles, et kogu kodanliku perioodi jooksul oli indeksi arvutamise aluseks 1925. a. büdžetiuurimuse põhjal saadud töölisperekonna väljaminekute liigitus. Tähendab, indeksi koostamisel ei arvestatud tööliskiassi olukorra halvenemist ja sellest tingitud muudatusi väljaminekute struktuuris. Sellepärast tuleb, vähemalt 1930. aastast alates, kasutada 1937/38. a. büdžetiuurimise materjalide põhjal koostatud struktuuri töölisperekonna väljaminekute kohta.[1] Samuti ei vasta indeksi arvutamise aluseks olnud hindade liikumise andmestik tegelikkusele, vaid on vähendatud. Nii näiteks on väljaminekute liigi «haridus» all arvestatud hindade liikumine olnud 1933. a. kuni 1938. a-ni 94-lt (1913=100) 108-le, s. t. tõus 15%[2]. Seevastu on kodanliku statistika enese andmeil samal ajavahemikul raamatute hind tõusnud 60—70%[3]. Ka on kodanlik indeks korteriüüri osas ilmselt vähendatud, näidates tõusu 1934. aastast kuni 1938. aastani ainult 28%. Ajakirjanduse andmeil tõusis aga tol perioodil ühe toa ja köögiga korteri hind 52 sendilt 77 sendile ruutmeetri eest ehk 48%[4]. Ainuüksi selle «eksitusega» vähendas kodanlik statistika elukalliduse tõusu tol perioodil 4%. Nimetatud korrektiivide võrra erinebki käesolevas raamatus kasutatud elukalliduse indeks kodanlikust indeksist.

Kodanliku perioodi tööstustööliste reaalpalga indeks on arvutatud järgnevalt: tööliste keskmise aastapalga saamiseks on suurtööstuse tööliste poolt aasta jooksul tehtud töötundide arv jagatud aasta kõrgema tööliste arvuga suurtööstuses. Nii on saadud 1 töölise aastakeskmine töötundide arv, milles on arvesse võetud ajutisest tööpuudusest tingitud tööaja kaod. Kriisiperioodi töötundide arvutamisel on aasta töötunnid jagatud 1929. a. (s. o. kriisieelse kõrgeima) tööliste arvuga. Tulemus, s. t. töölise aastatöötundide arv on korrutatud vastava aasta keskmise tunnipalgaga. Korrutis on keskmine aastapalk, mille indeks, jagatuna elukalliduse indeksiga, annab reaalpalga indeksi.

---

1 Ehkki nimetatud uurimus on kodanlike statistikute järjekordne võltsing, saab sellest kasutada väiksemapalgaliste töölisperekondade andmeid (kuutuluga 75—100 kr. perekonna kohta), kuna nende palk enam-vähem vastab tööliste tolleaegsele keskmisele palgatasemele.

2 «Eesti Statistika» 1939, lk. 284.

3 «Eesti Statistika» 1940, lk. 162.

4 «Töö ja Tervis» 1938, lk. 286.

Suurtööstuse tööliste reaalpalk kodanlikus Eestis [1]

Kodanliku perioodi aastad, etapid ja tsüklid	Aastapalk		Elukallidus (1913=100)	Reaalpalk (1913=100)	Kodanlik reaalpalga indeks (1927—1931=100)
	kroonides	1913=100			
1923	577	75	102	74	96
1924	534	69	95	73	94
1923—1924	**555**	**72**	**98**	**74**	**95**
1925	585	76	107	71	91
1926	588	77	106	73	90
1927	618	80	105	76	96
1928	678	88	112	79	94
1929	664	86	117	74	94
1925—1929	**629**	**82**	**109**	**75**	**93**
1930	647	84	104	81	108
1931	562	73	100	73	109
1932	458	60	98	61	109
1933	456	59	92	64	113
1930—1933	**528**	**69**	**98**	**70**	**110**
1934	554	72	90	80	115
1935	610	79	91	87	118
1936	663	87	100	87	114
1937	709	92	106	87	117
1938	734	95	117	81	120
1939	764	99	118	84	123
1940 (I—IV)	771	100	130	77	109
1934—1940	**674**	**87**	**105**	**83**	**117**
1923—1929	608	80	106	75	84
1930—1940	617	80	102	78	114

[1] Andmed: tööliste töötundide arv 1923.—1935. aastal — «Eesti Statistika» 1939, lk. 114; 1936.—1937. aastal — «Konjunktuur» 1937,

Elukallidus püsis kogu kodanliku diktatuuri perioodi kestel 1923/24. aasta tasemest kõrgemal, välja arvatud 5 kriisiaastat. Esmajärguliste tarbeainete, korteri jne. hinnad olid kodanlikus Eestis peaaegu alati kõrgemad kui tsaari-Venemaa Eestimaa kubermangus 1913. aastal. Kaht kapitalistlikku tsüklit iseloomustab teatav elukalliduse langus. See on tingitud nende kahe tsükli kriisiperioodide erinevusest. Klassisõja ja interventsiooni ning revolutsioonilise kriisi etappe iseloomustab tööliskassi sügav viletsus ja näljapalk eeskätt inflatsiooninähtuste ja kõrgete hindade tõttu. Seevastu 1930.—1933. aastate majanduskriis, mis tõi kaasa hindade languse kogu kapitalistlikul maailmaturul, viis ka Eestis toiduainete ja tööstussaaduste hinnad alla.

Kodanliku riigi hinnapoliitika eesmärgiks oli väljaveo soodustamine siseturu, s. o. töörahva arvel. Selle poliitika tulemuseks oli väljaveetava tööstustoodangu hindade tunduv langus peaaegu kogu kodanliku perioodi jooksul (vt. tabel 8). Esmajärguliste tarbeainete, nagu toiduainete, kehakatete jne. hinnad aga püsisid siseturul samal tasemel või langesid õige vähe, nagu näitab elukalliduse indeks.

Kogu kodanliku diktatuuri perioodi jooksul on reaalpalk tunduvalt madalam 1913. aasta tasemest. Tööliste elutase

lk. 705; 1938, «Konjunktuur» 1939, lk. 543; 1939 ja 1940, «Konjunktuur» 1940, lk. 309;

aasta kõrgeim tööliste arv — 1923—1926, «Eesti Statistika» igakuine tabel «Suurtööstusettevõtete isiklik koosseis»; 1927—1939, «Eesti Statistika» igakuine standardtabel 30; 1940, «Konjunktuur» 1940, lk. 309;

tunnipalk — 1923—1930, Janusson, lk. 77, 1931—1938, «Eesti Majandus» 1938, lk. 99; 1939, «Eesti Statistika» 1940, lk. 266; 1940, «Konjunktuur» 1940, lk. 309;

lahter 3 — nominaalpalga üleviimiseks 1913. aasta tasemele on kasutatud H. Reimani arvutusi («Eesti Statistika» 1931, lk. 275), mille järgi 1929. aastal moodustas 5 tööstusharu tööliste nominaal-päevapalk 86% 1913. aasta tasemest. Tööstustööliste reaalpalga võrdlusi 1914. aastaga on teinud A. Tooms ja H. Reiman. Esimene neist saab 11 kutseala tööliste päeva reaalpalga 1923/24. aastal 71,4% sõjaeelsest («Eesti Statistika» 1926, nr. 55 (19), lk. 4) ning teine lihttöölise jaoks 79,5% ja treiali jaoks 64,9% 1914. aasta tasemest («Eesti Statistika» 1926, nr. 59 (14), lk. 3);

lahter 4 — 1923/24: «Eesti Statistika» 1928, lk. 264; 1925—1940: «Eesti Statistika» 1940, standardtabel 27. Kodanlikku indeksit on korrigeeritud alates 1930. aastast, vastavalt tööliste sissetulekute struktuurile 1937. aastal ning korteriüüri tegelikule tõusule 1934—1940 (vt. lk. 33);

lahter 6 — 1923—26: «Eesti Statistika» 1940, lk. 266; 1927—1940: «Konjunktuur» 1940, lk. 309 ja 327.

langes kodanlikus Eestis sõjaeelsega võrreldes umbes veerandi võrra. Isegi kui arvesse võtta tööpäeva lühenemist umbes 1 tunni võrra [1], jääb töölise reaalpalk ikkagi umbes 14% võrra madalamale 1913. aasta tasemest.

Tööstustööliste reaalpalga langus kodanlikus rahvusriigis, võrreldes tsaaririigi «rahvaste vangla» olukorraga, on kummutamatu fakt.

Pealiskaudnegi pilk palgataseme liikumisele kodanlikus Eestis näitab, kui tihedalt oli tööliste palgatase seotud kapitalistliku tsükli liikumisega. Kodanliku perioodi kahel tõusufaasil, kahekümnendate ja kolmekümnendate aastate lõpul, reaalpalk veidi tõuseb, kolmel kriisiperioodil (1924/25., 1930/33. ja alates 1939. aastast) aga langeb.

Kuid palgataseme kõikumine ei lange täiesti ühte tsükli liikumisega. Kahekümnendate ja kolmekümnendate aastate teine pool on majanduselu tõusuaastad, kapitalistliku tsükli tõusufaasid, ometi tõuseb reaalpalk 1925. kuni 1929. aastani väga visalt, fašistliku diktatuuri etapi algul aga veidi kiiremini. Selle küsimuse lähem käsitlemine jääb käesoleva ülevaate viimasesse peatükki, kus on püütud selgitada sfreigivõitluse mõju tööliste elu- ja töötingimustele.

Kuid peale selle on veel väiksemaid kõrvalekaldumisi üldisest suunast. Nii püsib reaalpalk kolmekümnendate aastate lõpul peaaegu ühel tasemel, kuid 1938. aastal äkki langeb, et siis uuesti tõusta, saavutamata eelmiste aastate taset. See on tingitud järsust elukalliduse tõusust (10%) samal aastal, millele palgad streikide keelamise ja reaktsioonilise «Töötülide lahendamise seaduse tõttu» kohe järele ei jõudnud. Samasuguseid kõrvalekaldumisi esineb ka vastassuunas.

Kriisiaegse reaalpalga arvutamise aluseks on mitte antud aasta, vaid kriisieelne suurtööstuse tööliste arv. Sellise meetodiga saadud aastapalk langeb kokku haigekassade andmetega tööliste tegeliku teenistuse kohta neil aastail. Aasta nominaalpalk langeb 1929. ja 1933. aasta vahel 30% (vt. tabel 7), Tartu Ühises Haigekassas aga langes kassaliikmete keskmine teenistus samal ajavahemikul 25% [2]. Erinevus on tingitud sellest, et Tartu tööstuses olid valitsevad väikesed ettevõtted, kus niigi madalad palgad ei langenud

[1] Vt. lk. 45 jj.
[2] «Töö ja Tervis» 1935, nr. 6, lk. 124.

nii tugevasti kui suurtööstuses. Samasuguse languse annab kogu rahvamajanduses (tööstus, põllumajandus, kaubandus jne., kaasa arvatud hädaabitööd) kriisiaastail väljamakstud palgasumma, mis langeb 113,5 miljonilt kroonilt 1929. aastal 81,2 miljonile kroonile 1932. a. ehk 29% [1].

1930.—1933. aasta majanduskriis on pärast Saksa okupatsiooni ja klassisõda eesti töölistele kõige sügavama viletsuse ajajärguks. Reaalpalk moodustas kriisi sügavpunktis veel ainult 60% 1913. aasta tasemest.

Tõsi, kodanlik riik organiseeris töötute massiliste väljaastumiste survel hädaabitöid. Kuid nendele pääsesid vähesed. Kriisi sügavpunktis, 1933/34. aasta talvel, oli hädaabitöölisi 8670 inimest [2] ehk murdosa töötuist. Pealegi oli palk hädaabitöödel äärmiselt madal, naistel 90 senti ja meestel 1 kroon päevas [3], kusjuures töökohad olid enamasti linnast väljas, töö füüsiliselt raske ja toimus ainult talvepoolaastal. Isegi kui arvestada, et töötuist tööstustöölistest leidis hädaabitöödel tööd üks viiendik, tõuseks suurtööstustööliste keskmine aastapalk näiteks 1933. aastal hädaabitöödel rakendatud tööliste arvel ainult 18 krooni võrra.

Eesti töölise palk oli teiste kapitalistlike riikidega võrreldes väga madal. Rahvasteliidu Tööbüroo andmed 1925. aasta oktoobrikuu kohta näitavad, et Tallinna tööliste reaalpalk oli 2,8 korda madalam Kopenhaageni, 2,3 korda madalam Londoni ja kaks korda madalam Stokholmi tööliste palgast. Euroopa riikide 12 pealinna hulgas oli Tallinna tööliste reaalpalk oma tasemelt viimasel kohal. [4]

Nagu kogu kapitalistlikus maailmas, nii ei küündinud ka Eestis palk tööjõu väärtuseni. Ükskõik millisel aastal ja ükskõik millise asutuse või organisatsiooni poolt koostatud töölisperekonna büdžet on alati kõrgem kui sama aasta keskmine palgatase.

1935. aastal töölisorganisatsioonide poolt koostatud ja tööstusettevõtteis läbi arutatud kuubüdžet kolmeliikmelise töölisperekonna kohta on selle poolest kõige iseloomustavam. Seda sellepärast, et büdžeti koostamisest võttis osa lai töölisaktiiv, arvestati kohalikke tingimusi ja hindu (Nar-

[1] R. Sõrmus, «Palgalise rahva teenistusest ja ostujõu liikumisest», «Töö ja Tervis» 1933, lk. 171/172.

[2] «Töö ja Tervis» 1934, lk. 264.

[3] Sealsamas.

[4] «Eesti töölise büdžet 1925. a.», Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1926, lk. 27 — edaspidi «Büdžet 1925».

vas, Kohtla-Järvel, Pärnus, Tallinnas jne.) ning tehti vastavaid parandusi. Töölisperekonna kuubüdžett oli järgmine:

toitlus	44.78 kr.
riietus	17.70 kr.
korter, küte, valgustus	18.80 kr.
muud kulutused	11.90 kr.
	93.18 kr.

Töölised korrigeerisid seda vastavalt kohalikele oludele. Nii leidsid Narva Linavabriku töölised, et küllaldane on 84.37-krooniline büdžett, Pärnu sadamatöölised leidsid äraelamiseks vajaliku olevat 91.99-kroonilise palga jne. [1]

Samal ajal oli suurtööstuse tööliste aastapalk 610 krooni (tabel 7), kuupalk vastavalt 50.83 krooni. Töölisperekonna sissetulekutest andis aga perekonnapea teenistus ainult osa — 1937/38. aasta kodanlike andmete järgi 73,1%. [2] 1935. a. kuupalka arvestades tuleks selle osatähtsuse järgi perekonna sissetulekuteks 69.53 kr. See tähendab, et vajalikest kuludest jäi ka sellel, suhteliselt soodsal aastal puudu umbes 24 krooni, ehk veerand vajalikest väljaminekutest. Teiste sõnadega, palgast oleks jätkunud normaalseks toitumiseks ja riietumiseks, kuid korteriüüriks, kütteks, kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks jne. jäi järele ainult 3 krooni. Et töölistel siiski oli vaja kuidagi ära elada ja ka mingit peavarju omada, selleks tuli äärmuseni kärpida toidu- ja riietuskulusid. Toodud võrdlus on tehtud suurtööstuse tööliste palga alusel. Kesk- ja väiketööstuse tööliste palk oli tööjõu väärtusest veel palju madalam.

Need andmed annavad aluse väita, et kogu kodanliku perioodi jooksul toimus Eesti tööstuses tööjõu ost-müük alla tööjõu väärtuse, sest 1935. aastal on reaalpalk kodanlikul perioodil kõige kõrgem.

Kui võrrelda reaalpalga kujunemist ametliku kodanliku reaalpalga indeksiga, siis ilmneb selgesti kodanlike andmete paikapidamatus. Kodanlik reaalpalga indeks näitab tõusu 1923. aastast kuni 1939. aastani, põrkamata tagasi

[1] «Töö ja Tervis» 1935, nr. 9, lk. 199/200.

[2] Büdžetiuurimus, I Majandusloendus Eestis, vihk IV, Tallinn, 1940, lk. 12. Edaspidi «Büdžet 1937».

isegi sellise kisendava vastuolu ees, nagu seda on reaalpalga tõus kriisiperioodil. Ametliku kodanliku indeksi järgi tõusis reaalpalk kriisiajal, s. o. 1929. aastast kuni 1934. aastani üle 20%!

Vastavalt sellele, kuidas kodanliku Eesti valitsejad tükktükilt loobusid demokraatlikest loosungeist ja üle läksid fašistlikele meetoditele, kadus ka kodanlikust statistikast igasugune objektiivsuse varigi. Kuna tööliste palga võrdlus sõjaeelsega ei näidanud midagi rõõmustavat, siis pärast 1931. aastat selliseid võrdlusi enam ei tehtud. Selle asemel kasutati reaalpalga indeksi baasina mingit aastat või perioodi kodanliku Eesti päevilt.

*

Väga tuntud on kapitalistide väide, et nende asi olevat riigiasju otsustada, kuna nemad maksvat lõviosa maksudest. Tegelikult on asi ümberpöördult. Nii on see kõigepealt kaudsete maksudega. Tollid ja aktsiisid on üheks vahendiks elatusvahendite hindade üleskruvimisel ja langevad hoolimata oma nimest otseselt tarbija, s. t. töörahva kanda.

Kodanlikus Eestis oli maksupoliitika eesmärgiks kaudsete maksude osatähtsuse suurendamine. Alates 1921. aastast kuni 1938/39. aastani kasvas kaudsete maksude summa rohkem kui seitsme-, otseste maksude summa aga ainult kahekordseks. Riigi peamiseks tuluallikaks kujunesid kaudsed maksud. Nende osa riigituludes kasvas 1921. aasta 7%-lt 1938/39. a. eelarveaastaks 31%-le.[1] Sellise tähtsa toiduaine, nagu suhkru hinnast moodustas toll 50%[2].

Lenin toob oma 1913. aastal «Pravdale» kirjutatud artiklis «Kapitalism ja maksud» andmeid kaudsete maksude jagunemise kohta tsaari-Venemaal. Arvutades selle artikli eeskujul kaudsete maksude kandjaid Eestis 1934. aastal, saame järgmised andmed[3]:

---

[1] «Eesti Majandus» 1921, nr. 4, lk. 16 ja «Eesti majandus» 1938, lk. 126.

[2] «Töö ja Tervis» 1939, nr. 9, lk. 227.

[3] Tööharud ja leibkonnad, lk. 28—32, Janusson, lk. 37 ja «Eesti Majandus» 1935, lk. 94.

	Arv	Tulud
Tööstuskapitalistid koos perekondadega	11 900	52,0 milj. kr.
Tööstustöölised koos perekondadega	133 500	38,0 milj. kr.
Kaudseid makse	18,0 milj. kr.	
Elanike üldarv	1 126 413	
Kaudseid makse ühe elaniku kohta	16 kr.	
Kapitalistid maksid	0,19 milj. kr.	
Töölised maksid	2,14 „	„

Sissetulekuist maksid kapitalistid

$$\frac{0{,}19}{52} \times 100 = 0{,}36\%$$

Sissetulekuist maksid töölised

$$\frac{2{,}14}{38} \times 100 = 5{,}64\%,$$

ehk ligi 16 korda rohkem kui kapitalistid.

Isegi siis, kui arvestada kapitalistide kanda kogu otseste maksude summa [1], tuleb välja, et nende maksukoorem oli tuludega võrreldes ainult 2,38%, s. t. üle kahe korra väiksem kui töölistel. Otseste maksude maksmine kapitalisti poolt aga on ainult näiline, tegelikult maksab maksu kauba ostja, kuna maksud on kalkuleeritud kauba hinna sisse.

*

Kui eespool selgus, et tööstustööliste reaalpalga tase kodanlikus Eestis jäi kahes kapitalistlikus tsüklis umbes samale tasemele, siis ei tähenda see veel kaugeltki, et tööliste olukord poleks halvenenud.

Eespool oli toodud võrdlus töölisperekonnale vajalike kulude ja palkade vahel 1935. a. See võrdlus näitab palga erinevust tööjõu väärtusest ühel, tööliste seisukohast soodsal aastal. Järgnevalt püüame selgitada tööjõu väärtuse muutumist kodanliku Eesti perioodil, selle suurenemist

[1] Tööstuskapitalistide poolt makstud otseste maksude summat 1934. aasta kohta ei ole avaldatud ja sellepärast on kasutatud Janussoni andmeid 1929. aasta kohta (Janusson, lk. 37), mille järgi see oli 1,05 miljonit krooni.

ühel või teisel põhjusel. Üheks olulisemaks ekspluateerimise süvendamise vahendiks kapitalistlikus maailmas, eriti aga imperialismi ja kapitalismi üldkriisi perioodil, on töö intensiivsuse tõstmine. Sellepärast ei saa töö intensiivsuse astet arvesse võtmata õiget ettekujutust tööliste olukorrast. Töölise palk võib tõusta, kuid kõrgendatud tööintensiivsuse tõttu kulutab ta oma tööjõu taastootmiseks rohkem kui palk tõusis ja töölise olukord on ikkagi halvenenud.

Kapitalismi tingimustes väljendub töö intensiivsuse kasv tööliste tunnitoodangu tõusus. Kuigi selles on teatud osa ka mehhaniseerimisel ja uue tehnika rakendamisel, kuulub peamine osa siiski töö intensiivsuse tõstmisele. «Töö teadusliku organiseerimise meetodid» ja muud kapitalistlikud ratsionaliseerimisvõtted on eeskätt rajatud töölisest suurema tööhulga väljapressimisele tööpäeva jooksul.

Töö intensiivsuse tõusu näitaja — suurtööstuse töölise ühele töötunnile langeva toodangukoguse — saamiseks on kasutatud suurtööstuse nn. brutotoodangu ja tööliste poolt tehtud töötundide andmeid. Aasta brutotoodangu jagamisel töötundide arvuga on saadud ühe töötunni toodang. Saadud arve on korrigeeritud tööstustoodete hindade muutumise indeksiga ning tulemusena on saadud indeks, mis kujutab tunnitoodangu füüsilise mahu kasvu (tabel 8).

Töö intensiivsus tõusis kodanlikus Eestis pidevalt, eriti järsult aga kriisiaastail. Kui aastail 1925—1929 tunnitoodang tõusis keskmiselt veidi alla 4% aastas, siis nelja kriisiaasta jooksul oli keskmine töö intensiivsuse tõus aastas enam kui 10%.

Võrreldes tööliste tunnitoodangu kasvutempot kapitalistliku tsükli üksikutel faasidel, näeme, et tunnitoodangu kasvu põhjuseks oli just töö intensiivsuse tõstmine. Kriisiperioodil langes investeerimistegevus järsult; «tootmisabinõude» (kodanliku statistika termin) sissevedu langes 1933. aastaks ühele kolmandikule 1929. aasta tasemest,[1] tunnitoodang aga tõusis erakordse kiirusega. Seevastu kolmekümnendate aastate lõpul, kus investeerimistegevus elavnes, stabiliseerus tunnitoodang ligikaudu 1935. aasta tasemele, näidates õige aeglast kasvu. Tähendab, mitte uute masinate ja tootmistehnoloogia kasutusele võtmine ei olnud tunnitoodangu tõusu põhjuseks, vaid seda põhjustas tööliste intensiivsem töö. Ka sellele kapitalistide võttele püüdsid töölised korduvalt vastu astuda streigivõitlusega.

[1] «Eesti Majandus» 1935, lk. 40.

Töö intensiivsuse tõus kodanliku Eesti suurtööstuses [1]

Kodanliku perioodi aastad, etapid ja tsüklid	Toodang (miljonites kroonides)	Tööliste töötundide arv (miljonites)	Tunnitoodang		Tööstustoodangu hinnad (1923/24 = 100)	Tunnitoodang, arvestades hindade muutumist $\left(\frac{5}{6} \times 100\right)$
			kroonides $\left(\frac{\text{lahter 2}}{\text{lahter 3}}\right)$	1923/24 = 100		
1	2	3	4	5	6	7
1923	85,0	59,6	1,43	99	104	95
1924	83,0	56,9	1,46	101	96	105
1923—1924	**84,0**	**58,3**	**1,44**	**100**	**100**	**100**
1925	100,5	58,3	1,72	119	105	113
1926	98,5	...	...	...	98	...
1927	103,0	59,1	1,74	121	103	117
1928	120,0	64,5	1,86	129	113	114
1929	119,0	62,7	1,90	132	108	122
1925—1929	**110,6**	**61,1**	**1,81**	**126**	**106**	**119**
1930	112,0	60,4	1,85	128	102	125
1931	96,5	53,2	1,81	126	89	142
1932	81,5	46,0	1,77	123	78	158
1933	85,0	47,1	1,80	125	76	164
1930—1933	**93,8**	**51,7**	**1,81**	**126**	**87**	**145**
1934	103,7	58,0	1,79	124	73	170
1935	116,5	63,4	1,84	128	72	178
1936	138,3	72,6	1,90	132	73	181
1937	166,1	84,6	1,96	136	82	166
1938	174,9	85,2	2,05	142	83	171
1939	187,5	86,1	2,18	151	83	182
1934—1939	**147,8**	**75,0**	**1,97**	**138**	**78**	**176**
1923—1929	**101,3**	**60,2**	**1,68**	**117**	**104**	**113**
1930—1939	**126,2**	**65,7**	**1,92**	**133**	**81**	**164**

[1] Andmed on võetud:

lahter 2 — aastad 1923—32: «Konjunktuur» 1938, nr. 38/39, lk. 20; 1933—35 «Konjunktuur» 1939, nr. 51/52, lk. 87; 1936: «Konjunktuur» 1940, nr. 67/68, lk. 317; 1937—39: «Konjunktuur» 1939, nr. 60/61, lk. 553—554.

lahter 3 — 1923—35: «Eesti Statistika» 1939, lk. 114; 1936—37: «Konjunktuur» 1937, nr. 36/37, lk. 705; 1938: «Konjunktuur» 1939, nr. 60/61, lk. 543; 1939: «Konjunktuur» 1940, nr. 67/68, lk. 309.

lahter 6 — 1923—33: «Eesti Statistika», standardtabel 28 «Suurmüügi hinnad» väljaveetavate tööstussaaduste hinnaindeks: 1934—39: «Konjunktuur» 1939, nr. 51/52, lk. 88.

Nii keeldusid A/S «Rauaniidi» töölised suurendamast ühe töölise poolt teenindatavate telgede arvu jne.[1]

Kasvav töö intensiivsus põhjustas tööõnnetuste sagenemist. Kapitalistide poolt pealesurutud töötempo ei jätnud aega küllaldaseks ettevaatuseks ja tööõnnetuste arv kasvas iga aastaga. Registreeritud tööõnnetuste arv tõusis 2 804-lt 1922. aastal 16 238-le 1938. aastal, ehk kuus korda.[2]

Tabel 9

Tööõnnetused kodanliku Eesti tööstuses[3]

Kodanliku perioodi etapid ja tsüklid	Tööõnnetusi 1000 kindlustatu kohta	1922—1924=100
1922—1924	120	100
1925—1929	123	104
1930—1933	125	104
1934—1938	166	138
1922—1929	122	102
1930—1938	143	119

Töö intensiivsuse tõus ja tööõnnetuste kasv peaksid õieti liikuma käsikäes. Ometi oli kriisiaastail tööõnnetuste arvu suurenemine palju aeglasem kui seda oli töö intensiivsuse kasv. Selle põhjuseks oli kõigepealt tööaja lühenemine kriisiaastail, mille tõttu vähenes õnnetusjuhtumite arv ühe töölise kohta. Teiseks püüdsid töölised kriisiolukorras tööõnnetusi varjata, kuna õnnetuste tagajärjel vähenesid nende sissetulekud. Samasugune nähtus esines ka aastail 1924/25, kus tööõnnetuste arv 1000 tööõnnetuste vastu kindlustatu kohta langes 1923. aasta 145-lt 1925. aastaks 104-le.[4]

Tööõnnetuste pidev kasv näitab ühtlasi, kui kitsid olid eesti kapitalistid ohutustehniliste seadmete ehitamisel, hoolimata kodanliku riigi tööinspektsioonist ja vastavast seadlusandlusest. Tööinspektorite poolt peremeestele tehtud protokollide ja õnnetusjuhtumite arv kasvasid käsikäes. 1935. ja 1938. aasta vahemikus tõusis protokollide arv

[1] «Töö ja Tervis» 1938, nr. 9, lk. 225.
[2] «Eesti Statistika» 1939, lk. 642.
[3] Sealsamas.
[4] Sealsamas.

1299-lt 1697-ni [1], tööõnnetuste arv 1000 kindlustatu kohta aga 141-lt 172-le [2]. Tööinspektsiooni protokollid olid kapitalistile nagu hane selga vesi. Tolleaegse seadusandluse järgi oli kapitalistil soodsam tasuda mõnikümmend krooni trahvi, kui töötingimuste parandamiseks midagi ette võtta.

Kodanlikus Eestis kehtis osaline õnnetuskindlustus. Õnnetuspensionid olid aga nii väikesed (keskmiselt 50—80 krooni aastas, [3] ehk 4—7 krooni kuus), et neist jätkus parajasti ühe kilo leiva ostmiseks päevas! Ja 1938. aastal leidis kodanlik valitsus, et õnnetuspensionid on liiga suured, ning alandas vigastustest tekkinud töövõimetuse kaotuse määrasid, vähendades sellega ühtlasi pensione umbes viiendiku võrra. [4]

Töö intensiivsuse pidev tõus kodanlikus Eestis näitab, millega eesti kapitalistide klass «asendas» uue tootmistehnika ja -tehnoloogia. Eesti tööliste viletsat elutaset ja kroonilist tööpuudust ära kasutades sundisid nad töölisi intensiivsemale tööle sama palga eest või jälle meelitasid petlike preemiasüsteemidega töölisi pingsamalt töötama, kusjuures premiaalne lisatasu ei asendanud tööjõu suurendatud kulutamist.

Materjalid tööliste reaalpalga ja töö intensiivsuse tõusu kohta näitavad, et Eesti suurtööstuse tööline, kelle reaalpalk püsis kogu kodanliku diktatuuri perioodi vältel umbkaudu samal tasemel, langes üha sügavamasse viletsusse suureneva tööintensiivsuse tagajärjel. Tema vaimset ja füüsilist energiat kulutati järjest enam, kuid vastavat palgatõusu selle taastamiseks ei kaasnenud. Vaesumine süvenes. Arvudes ei ole võimalik seda täpselt väljendada, sest töö intensiivsuse tõusu, tööliste energiakulu suurenemise mõõtmiseks kogu tööstuse kui rahvamajandusharu ulatuses on meil kasutada ainult eeltoodud, kõige üldisemad andmed. Täpselt mõõta ja võrrelda töö intensiivsuse tõusu on ikkagi võimalik ainult ühe või teise konkreetse operatsiooni, toote või ettevõtte kohta, arvesse võttes muudatusi seadmetepargis. Seepärast ei ole ka võimalik tuua täpseid arve tööjõu väärtuse tõusu kohta töö intensiivsuse kasvu tagajärjel.

Kuid töö intensiivsuse kasv, tööjõu füüsiliseks taastoot-

[1] «Töökaitse Eestis» 1938, E. V. Sotsiaalministeerium, Tallinn, 1940, lk. 12.
[2] «Eesti Statistika» 1939, lk. 642.
[3] «Töö ja Tervis» 1938, lk. 40.
[4] Sealsamas, lk. 234.

miseks vajalike kulude suurenemine on ainult üks tööjõu väärtuse kasvu komponent.

Teaduse ja tehnika areng, kultuuriliste tarvete kasv, kõik see toob töölistele täiendavaid kulusid. Kuigi kodanliku Eesti periood oli sellise arengu seisukohalt võrdlemisi lühike, võime siiski märkida tööjõu väärtuse kasvu ka sellel ajavahemikul. Sellisteks kuludeks on näiteks summad ajalehtede, ajakirjade ja raamatute muretsemiseks. Eriti just erialase kirjanduse kasutamine osutus tehnika arengu tagajärjel paratamatuks, see oli uueks kululiigiks töölise väljaminekuis. Samuti kasvasid seoses linnade kasvuga tööliste kulud linna- ja linnalähedasele transpordile. Raadio võidukäik, mis Eestis eriti hoogustus kolmekümnendatel aastatel, õigustab meid arvama tööjõu väärtuse hulka ka kulud raadiovastuvõtja omandamiseks ning ekspluateerimiseks jne.

Traditsioonilises elutasemes toimunud nihked kodanlikus Eestis kinnitavad veel kord, et lõhe tööjõu väärtuse ja reaalpalga vahel süvenes.

Kui töölisklassi viletsus kasvas, siis pidi see avalduma ka teistes, seni käsitlemata tegurites, mis iseloomustavad töölisklassi olukorda, nagu toitlus, tervislik olukord, perekonnapea sissetulekute osatähtsuse vähenemine töölisperekonna sissetulekutes jne.

Edasi püüamegi selgitada neid vaesumisest tulenevaid, kuid ühtlasi ka seda süvendavaid nähtusi.

*

Nagu nägime, on kodanliku Eesti suurtööstuses lisaväärtuse suurendamise tüüpiliseks meetodiks töö intensiivsuse tõstmine, kusjuures tööpäeva pikkus on enam-vähem ühtlane.

Selle kõrval aga esineb lisaväärtuse suurendamise vahendina ka tööpäeva pikendamist. Kapitalistid püüavad tööpäeva võimalikult pikaks venitada. Töölisklass astub selle vastu organiseeritud võitlusega tööpäeva lühendamise eest. «Normaaltööpäeva sisseseadmine on seega kapitalistide klassi ja töölisklassi vahelise kauakestva, enam või vähem varjatud kodusõja tulemus»,[1] kirjutab Marx. Käsikäes Venemaa töölisklassiga 1917. aastal kättevõidetud 8-tunni-

[1] K. Marx, Kapital, I kd., lk. 262.

list tööpäeva ei julgenud kodanlik valitsus tühistada ning paberil kehtis see ka kodanlikus Eestis. Praktiliselt olid aga 8-tunnilise tööpäeva seadusest üleastumised niivõrd sagedased ja ulatuslikud, et tegelikult oli keskmine tööpäeva pikkus tööstuses isegi ametlike andmete järgi ainult majanduskriisi ajal 8 tundi või mõned minutid alla selle. See ei olnud muidugi tingitud seaduse täpsemast täitmisest kriisiaastail, vaid lühendatud tööpäevaga töötamisest paljudes tööstusharudes.

Peamiseks võtteks tööpäeva pikendamisel on ületunnid. Töölise ebakindel olukord kapitalisti meelevalla all ja madal elutase võimaldab teda kerge vaevaga sundida ületunde tegema. Ületundide arvel pikeneb tööpäev paari-kolme, sageli kuni nelja tunni võrra.

Tööpäeva tegeliku pikkuse iseloomustamiseks kodanliku Eesti suurtööstuses toome näiteid tööpäeva pikkuse kohta 1928. ja 1938. aastal, mis ühtlasi on tüüpilised kogu kodanliku diktatuuri perioodile, kriisiaastad välja arvatud.

1928. aasta juulis töötas üle kolmveerandi suurtööstuse meestöölistest (umbes 15 000 töölist) ja naistöölistest tublisti üle poole (umbes 7 200 töölist) rohkem kui 8 tundi päevas. Suur-, kesk- ja väiketööstuses kokku töötas umbes 27 000 töölist rohkem kui 8 tundi päevas. Selle hulgas oli üle 5 000 tööstustöölise tööpäev enam kui 10 tundi ja üle 1 000 töölise töötas 12 ja enam tundi päevas [1].

Samasugune oli olukord 1938. a. juulis. Umbes 19 000 suurtööstuse töölist töötas rohkem kui 8 tundi päevas, neist oli enam kui 3 000 töölisel tööpäev 10 ja rohkem tundi [2]. Ülemääraselt pikk tööpäev ei olnud mingisugune ajutine nähtus, tingituna «kiiretest tellimistest» või muudest «põhjustest». Nii ulatus kogu 1937. a. II poolaastal terves reas tööstusharudes (keemia-, metalli-, puidu-, toiduainetetööstuses jne.) «tööpäeva pikkus tunduvalt üle 8 tunni» [3]. Ja nendes harudes töötas ligi pool suurtööstuse töölistest!

Seejuures on toodud andmed tugevasti vähendatud. Kodanlik statistika tunnistas ise häbelikult, et «ületunnitöö arvestus on puudulik, kuna osa ületunde jääb hoopis arvestamata» [4], nagu olevat selgunud tööinspektorite kontrollkäikudel.

---

1 «Eesti Statistika» 1929, lk. 39.
2 «Eesti Statistika» 1938, lk. 305.
3 Sealsamas, lk. 301.
4 Sealsamas, lk. 299.

Igal juhul on selge, et kaheksatunniline tööpäev kodanlikus Eestis oli üks kodanliku «demokraatia» järjekordseid pettusi. Enamik töölisklassist oli sunnitud töötama ülemääraselt pika tööpäevaga. Tööstustööliste keskmine tööpäev oli kodanliku Eesti perioodil tegelikult 9 tundi, kui mitte enam, sest tuhanded töölised töötasid päevas kümme ja rohkem tundi.

Tööpäeva pikkus olenes seega kapitalistist, sellest, kui pikk tööpäev talle antud tingimustes kõige kasulikum oli. Kapitalistliku tsükli tõusuperioodidel venitati tööpäev ülemäära pikaks, kurnati töölisi kümme ja enam tundi kestva tööpäevaga, kriisiperioodil tuli vabrikutesse töölejäänuil leppida viletsa tasuga lühikese ja intensiivse tööpäeva eest.

*

Kõik siinkohal seni tööliste palgataseme, töö intensiivsuse ja tööpäeva pikkuse kohta toodud andmed iseloomustavad suurtööstuse tööliste olukorda. Kapitalismi tingimustes on aga üldiseks nähtuseks, et suurtööstuse tööliste palga- ja töötingimused on paremad kui väiksemates ettevõtetes. Tööliste kontsentratsioon sadade ja tuhandete viisi ühte ettevõttesse võimaldab neil paremini organiseerida võitlust oma töö- ja palgatingimuste eest. Seevastu väiksemates ettevõtetes, kus töölised on killustatud pisivabrikute ja töökodade vahel, on palgad tavaliselt tunduvalt madalamad ja töötingimused halvemad kui suurtes ettevõtetes. Pealegi on väikestes ettevõtetes tootmise tehniline tase ja tööviljakus madalam kui suurtööstuses. Nii tuli 1936. aastal netotoodangut ühe töötaja kohta aastas: suurtööstuses 1 692 kr., kesktööstuses 1 258 kr., väiketööstuses 1 073 kr.[1] ja käsitööstuses 676 kr.[2] See ei jätnud mõju avaldamata ka palgatasemele. Kodanliku perioodi igal aastal on kesk- ja väiketööstuse tööliste palk suurtööstuse tööliste palgast kuni $^1/_4$ võrra madalam. 1935. aastal oli tunnipalga vahekord järgmine: suurtööstuses 30,2 senti, kesktööstuses 25,3 senti ehk 15% madalam kui suurtööstuses ning väiketööstuses 22,1 senti ehk 27% vähem kui suurtööstuse tööliste tunnipalk[3]. Eespool toodi võrdlus töölisperekonna

[1] «Tööstus 1937», lk. 22.

[2] «Käsitööstus», 1937. a. majandusloenduse andmed, vihk II, Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1940, lk. 71. Edaspidi «Käsitööstus».

[3] «Eesti Statistika» 1936, lk. 311.

vajalike kulude ja suurtööstuse tööliste palga vahel 1935. aastal. Kui nüüd võrrelda töölisperekonna büdžetti 1935. aastal väiketööstuse tööliste sissetulekuga, kaasa arvatud teiste perekonnaliikmete tulud, siis selgub, et väiketööstuse töölistel ei jätkunud oma 60-kroonisest kuusissetulekust enamaks kui kahe kolmandiku vajalike väljaminekute katmiseks. Sealjuures töötas kesk- ja väiketööstuses umbes kolmandik tööstustööliste üldarvust [1].

Käsitööstuse alal töötas terve hulk käsitöölisi, kelle elu- ja töötingimused olid väga sarnased tööstustööliste omadega, enamasti isegi halvemad. Käsi- ja kodutööliste arv oli kodanlikus Eestis küllalt suur, 1936. aastal näiteks 22 510 inimest ehk pool tööstustööliste üldarvust. [2] Kuna nad töötasid viletsais tingimustes, tillukestes toanurkades ja keldrites, algeliste tööriistadega, oli nende tööviljakus äärmiselt madal, kaks ja pool korda madalam kui suurtööstuses. [3]

Käsitöölise perekonna aastatulu 1936. aastal oli 690 krooni [4] ehk umbes 40 kr. vähem kui suurtööstuse töölise aastapalk samal aastal. Perekonnapea, s. t. käsitöölise enese sissetulek oli aga sellest veel tunduvalt väiksem. Peale selle tuleb arvesse võtta, et ainult käsitööstusest elatuvaid käsitöölisi oli kõigest kolmandik käsitööliste üldarvust. [5] Tähendab, ainuüksi käsitööst saadav sissetulek ei võimaldanud äraelamist ja tuli hankida lisasissetulekuid. Pealegi oli käsitööliste, eriti aga kodutööliste, tööpäev äärmiselt pikk. Tolleaegse käsitöostusloenduse andmeil töötas üle poole käsitöölistest päevas üle 9 tunni. Kodutöölistest töötas meestest üks kolmandik ja naistest rohkem kui viiendik üksteist ja enam tundi päevas! [6].

Seda kõike arvesse võttes tuleb hinnata käsitööliste sissetulekute taset umbes võrdseks väiketööstuse tööliste olukorraga, kusjuures terve rida asjaolusid, nagu näiteks viletsad elu- ja tööruumid, pikk tööpäev jne., räägib käsitööliste kahjuks.

Kui suurtööstuse tööliste palgatase pidevalt langes, katmata töölisperekonna vajalikke kulusid, siis tööstustööliste

---

1 «Konjunktuur» 1938, lk. 405.
2 Sealsamas.
3 «Käsitööstus», lk. 71.
4 Sealsamas, lk. 50.
5 Sealsamas, lk. 5.
6 Sealsamas, lk. 46—47.

ja käsitööliste laia massi elutase oli veelgi madalam, nende elutingimused veelgi viletsamad, kuna väiksemates ettevõtetes ja käsitööstuses töötajate palga tase oli tunduvalt madalam.

Samas aga leidus kapitalistidel küllalt raha, et kõrgelt tasuda oma käsikutele — meistritele.

Eesti töölisklassi streigivõitluse ajalugu kubiseb väljaastumistest tooreste, keelekandjate ja omavolitsevate meistrite vastu. Need kapitalistide truud sulased said oma peremeestelt kõrgeid palku. 1935. aasta juulis, kui suurtööstuse tööliste keskmine kuupalk ulatus veidi üle 50 krooni, oli meistrite keskmine kuupalk 139 krooni.[1] Sellele tuleb lisada vähemalt kaks korda aastas makstud gratifikatsioonid; seega oli meistrite palk kokku vähemalt kolm korda kõrgem tööliste palgast.

*

Reaalpalga langus ja töölisklassi viletsuse süvenemine sunnib kapitalisti juurde tööle minema ka naisi ja lapsi ning otsima järjest uusi sissetulekuallikaid.

Isegi kodanlikud «ilustatud» büdžetiuurimused (1925. ja 1937. aastal) näitavad, et kodanlikus Eestis selline protsess toimus. Perekonnapea osatähtsus perekonna sissetulekutes langes, kasvas aga igasuguste muude sissetulekute osa: teiste perekonnaliikmete teenistus, juhuslikud tööd, laenud jne.

Tabel 10

Tallinna ja Narva töölisperekondade sissetulekute struktuur 1925. ja 1937. aastal

	Tallinn		Narva	
	1925[2]	1937[3]	1925[2]	1937[3]
Perekonnapea teenistus	77,5	73,1	72,6	60,2
Teiste perekonnaliikmete teenistus	13,1	12,7	18,9	28,9
Muud sissetulekud	9,4	14,2	8,5	10,9
	100,0	100,0	100,0	100,0

[1] «Eesti Statistika» 1936, lk. 322.
[2] «Büdžet 1925», lk. 72—73.
[3] «Büdžet 1937», lk. 6.

Tegelikult oli aga pilt veelgi halvem. On selge, et mida madalam on töölisperekonna sissetulek, seda suurem osa peab langema muudele sissetulekutele perekonnapea teenistuse kõrval. Sellepärast ei peegelda toodud andmed ka tõelist olukorda, kuna mõlemate büdžetiuurimuste aluseks valiti tegelikust kõrgema sissetulekuga töölisperekonnad. Nii on 1925. aasta oktoobris läbiviidud uurimuse aluseks võetud Tallinna töölisperekondade leibkonnapea keskmine kuupalk peatöökohast 6 658 marka [1], samal ajal aga oli jooksva statistika andmeil suurtööstuse tööliste keskmine palk 5612 marka [2]. Samuti oli lugu 1937. aastal. Uurimuse aluseks võetud töölisperekonna perekonnapea teenistus peatöökohas oli uurimuse teostamise perioodil 1008.09 kr. aastas ehk 84 kr. kuus [3]. Sama perioodi (1937. a. 1. aprillist kuni 1938. a. 31. märtsini) kohta arvutatud suur- ja kesktööstuse tööliste keskmine aastapalk on aga ainult 705 kr. ja kuupalk 58,75 kr. [4] Uurimuse läbiviimiseks on seega valitud kuni 43% keskmisest kõrgema sissetulekuga töölisperekonnad. Seejuures tuleb silmas pidada, et väike- ja käsitööstuses oli palgatase tunduvalt madalam. Selle võltsingu tagajärjel saavutati tööliste sissetulekute struktuurist, toitlusolukorrast, varanduslikust seisundist jne. tegelikku olukorda tugevasti ilustav pilt. Büdžetiuurimus ning selle materjali põhjal tehtud «järeldused» kujutavad endast kodanluse järjekordset võltsingut, katset peita «teadusliku objektiivsuse» sildi taha töölisklassi viletsust, tema absoluutset ja suhtelist vaesumist.

*

[1] «Büdžet 1925», lk. 23 järgi on Tallinna töölisleibkonna keskmine sissetulek 9010 mk. kuus; lk. 24 järgi on Tallinnas leibkonnapea sissetulek peatöökohast 73,9% leibkonna üldisest sissetulekust, seega on keskmine leibkonnapea palk 6658 mk. (0,739×9010).

[2] «Eesti Statistika» 1926, nr. 46 (1), tabeli «Tähtsamad Eesti majandus- ja ühiskondliku elu ilmuvused 1924—25» järgi on 1925. a. oktoobris suurtööstuse tööliste arv 26 371, nendele makstud palgasumma 148 miljonit marka, keskmine kuupalk seega 5 612 (148 000 000 : 26 371).

[3] «Büdžet 1937», lk. 11.

[4] «Eesti Statistika» 1937 ja 1938, vastava perioodi igakuiste standardtabelite 30 andmeil on suur- ja kesktööstuse töölistele palgana makstud 39 056,7 tuhat krooni; suur- ja kesktööstuse tööliste kõrgeim arv tol perioodil oli juunis 1937 — 55 378. Keskmine aastapalk seega oli 705 krooni (39 056 700 : 55 378) ja kuupalk 58,75 kr. (705 : 12).

Kodanlikule ühiskonnale on iseloomulik naiste võimete ja töö alavääristamine. See «tees» annab kapitalistidele «teoreetilise» aluse täiendavaks ekspluateerimiseks — naiste palkade allasurumiseks. Ka kodanlikus Eestis teenisid naised 35—40% vähem kui mehed.

Tabel 11

Nais- ja meestööliste tunnipalgad kodanliku Eesti suurtööstuses [1]

Kodanliku perioodi etapid ja tsüklid	Naistööliste tunnipalk %-des meestööliste tunnipalgast
1927—1929	61,8
1930—1933	62,9
1934—1939	64,1
1930—1939	63,7

Et naiste töö eest tasuti suhteliselt halvemini, siis püüdis kodanlus seda tavaliselt põhjendada väitega, et naised töötavad vähemkvalifitseeritud töödel. See aga ei ole õige. Ka sama töö eest maksti kodanliku Eesti tööstuses naistele tunduvalt madalamat palka. Seda näitab ühiste elukutsetega mees- ja naistööliste palkade võrdlemine ükskõik millisel aastal.

Tabel 12

Ühiste elukutsetega mees- ja naistööliste tunnipalga vahekord 1935. a. juulis [2]

Elukutsed ja suurusrühmad	Naiste tunnipalk %-des meeste tunnipalgast
Suurtööstus	
kraasijad	79,3
ketrajad	64,4
apreteerijad	76,6
käsiladujad	75,7
lihttöölised	
murrud ja kaevandused	77,9
tekstiilitööstus	83,4
puutööstus	82,3

[1] «Eesti Statistika» 1940, lk. 275.
[2] «Eesti Statistika» 1936, lk. 319—320.

TRÜ Raamatukogu

Elukutsed ja suurusrühmad	Naiste tunnipalk %-des meeste tunnipalgast
Kesktööstus	
käsiladujad	70,2
lihttöölised	68,6

Naiste odava tööjõu ekspluateerimise kõrval oli teiseks tähtsaks kasumite suurendamise abinõuks nn. õpilaste pidamine. Kapitalistidel oli kasulik võtta tööle õppimata töölisi, eeskätt alaealisi, kes siis, omandanud vajaliku oskuse ja vilumuse, töötasid aastaid «õpilase» palgaga, tehes täisväärtuslikku ja vanemate töölistega võrdset tööd. Kuid õpilase nimetuse sildi all maksis kapitalist neile umbes kaks korda madalamat palka.

Tabel 13

«Õpilaste» ja tööstustööliste tunnipalgad kodanliku Eesti tööstuses 1935. aastal [1]

Suurusrühmad	Tööliste keskmine tunnipalk (snt.)	«Õpilaste» keskmine tunnipalk (snt.)	«Õpilaste» palk protsentides tööliste palgast
Suurtööstus			
mehed	28,8	13,7	47,6
naised	20,3	14,3	70,4
Kesktööstus			
mehed	25,0	11,4	45,6
naised	16,6	9,3	56,0
Väiketööstus			
mehed	22,7	9,9	43,6
naised	13,9	9,1	65,5

Alaealiste töö ekspluateerimine oli tähtsaks vahendiks kapitalistide kasumite suurendamisel. «Õpilaste» 9—14-sendine tunnipalk, see tähendab paremal juhul 18—29-kroonine kuupalk, ei võimaldanud mingisugust äraelamist ja

[1] «Eesti Statistika» 1936, lk. 316.

oli vaid täienduseks töölisperekonna kehvadele sissetulekutele. Kapitalistile oli see aga väga kasulik, tema sai peaaegu sama tööhulga kaks korda madalama palga eest.

*

Tööliste eluasemeks olid kõige viletsamad korterid. Tihedalt täistuubitud, pimedad ja niisked keldri- ja pööningukorterid iseloomustasid tööliste peamisi elamisrajoone. Kuna Tallinnas olid enam-vähem välja kujunenud töölisrajoonid, nagu Kopli, Tartu maantee lõpp jne., siis annab nende rajoonide ja kodanluse peamiste elamisrajoonide elamistiheduse võrdlus ka teatud pildi kapitalisti ja töölise, rikka ja vaese korteritingimustest.

Kodanluse peamistes elamisrajoonides — kesklinnas ja Kadriorus — tuli 1934. aasta rahvaloenduse andmeil ühe eluruumi kohta esimeses vähem kui üks ja teises 1,1 elanikku. Töölisaguleis tuli aga ühe eluruumi kohta keskmiselt ligi kaks elanikku: Koplis ühe eluruumi peale 1,8, nn. Juhkentalis 1,6 ja Lasnamäel 1,9 elanikku. [1] Need arvud aga näitavad keskmist elamistihedust rajoonide kohta, kus peale tööliste elas ka hulgaliselt ametnikke, majaomanikke, poodnikke ja teisi jõukamate kihtide esindajaid, kelle elamistingimused olid hoopis avaramad kui töölistel. Seepärast näitas 1925. aasta büdžetiuurimusega üheaegselt teostatud tööliste korteriolude vaatlus, et tööliste elamistingimused olid tegelikult palju halvemad. Tallinna uurimisalustest töölisperekondadest elas kuus seitsmendikku ühetoalistes korterites ja keskmine elanike arv ühe toa kohta oli 4,3 [2]. Tallinna tööliste korteriolud 1925. a. olid halvemad kui 1845. a. Inglismaal, kus ainult kolmveerand töölisperekondi elas ühetoalistes korterites. [3] Olukord kodanliku Eesti riigi lõpupäevil ei paranenud, vaid halvenes. Nii tuli 1938. aastal Tallinnas iga toa kohta juba 1,7 [4] elanikku 1934. a. 1,3 elaniku vastu. [5] Kiviõli poissmehest kaevurid elasid kuuekesi kööktubades. [6]

---

[1] Rahvastiku koostis ja korteriolud, 1. III 1934. a. rahvaloenduse andmed, vihk II, Riigi Statistika Keskbüroo, Tallinn, 1935, lk. 136.
[2] «Büdžet 1925», lk. 57 ja 60.
[3] K. Marx ja F. Engels, Teosed III, Moskva—Leningrad, 1929, lk. 325.
[4] «Töö ja Tervis» 1938, nr. 8, lk. 199.
[5] Rahvastiku koostis ja korteriolud, lk. 136.
[6] «Töö ja Tervis» 1937, nr. 4, lk. 90.

Kodanluse ehituspoliitika soodustas «oma» inimesi. Valitsuse poolt loodi Elumajade Ehitamise Fond, mis oli mõeldud toetuseks kodanluse jõukale ladvikule oma luksuskorterite soetamiseks. 1938. aastal said sellest fondist laenu korteriühingud «Asum», «Vari» ja «Raua», kokku 581 000 kr., millega ehitati «kindralite», «inseneride» ja teisi maju. Tööliskorterite ehitamiseks aga oli 1939/40. aasta riigieelarves ainult 50 000 kr.! [1]

Sellise ehituspoliitika tulemuseks oli korterikitsikuse suurenemine, keskmine elanike arv ühe eluruumi kohta tõusis. Proletariaadi elamistihedus üha suurenes. Suurte, 3—4-toaliste korterite arv kasvas Tallinnas 1922. a. ja 1934. aastate vahemikus umbes 2-kordseks, tööliskorterite (1—2-toaliste) arv aga ainult 8% [2]. Sealjuures suurenes Tallinnas samal ajavahemikul tööliste arv umbes poolteisekordseks. Kodanlus hakkas elama avaramalt, töölised aga üha kitsamalt ja kitsamalt.

Kõige selle kõrval oli korteriüür kodanlikus Eestis äärmiselt kõrge. Rahvusvahelise Tööbüroo andmeil, mis käivad 12 Euroopa ja ühe Kanada linna kohta, oli 2-toalise korteri üür Eestis 1934. aastal suhteliselt kõige kõrgem; palkadega võrreldes kaks korda kõrgem kui näiteks Riias ja üle viie korra kõrgem kui Viinis. [3]

Kapitalistide üheks võtteks töötu väärtuse alandamisel on tööliste «soodustamine» elamute ehitamisel ettevõtte rajoonis. Kapitalist laenab töölisele ehitusmaterjale, transpordivahendeid või koguni raha elamu ehitamiseks. See viib ühelt poolt töölise suuremasse sõltuvusse kapitalistist, kuna ta laenuprotsentide ja elamuga on seotud tehase külge. Teiselt poolt on see otsene vahend tööjõu väärtuse allasurumiseks. Kui tööline säästab oma kõhu arvelt ja saab väikese majakese omanikuks, ei kuulu korteriüür enam tema tööjõu väärtuse koostisse ja varem või hiljem alaneb palk vastavalt.

Selliseid katseid töölisklassi täiendavaks ekspluateerimiseks tegid ka kodanliku Eesti kapitalistid. Töölisklassi madala elutaseme tõttu ei tulnud sellest aga midagi välja. Nii katsetati 1937. a. suurejoonelist «tööstustööliste asundamist» põlevkivirajoonis. See üritus kukkus läbi, kuna ainult

[1] «Töö ja Tervis» 1939, nr. 12, lk. 289.
[2] «Töö ja Tervis» 1937, nr. 10, lk. 219.
[3] «Töö ja Tervis» 1935, nr. 4, lk. 95.

162-l küsitletud 5 800 töölisest oli säästetud endale peavarju soetamiseks mõnisada krooni. [1]

Tähtsaks faktiks, mis kinnitab tööliste vaesumist kodanlikus Eestis, on tööliste toitlusolukorra halvenemine. Seda näitavad isegi kodanlike büdžetiuurimuste andmed. Päevas tarvitatud kalorite arv ühe töölise kohta langes 3 749 kalorilt 1925. aastal 3 370 kalorile 1937/38. aastal [2].

Kuid vaatame lähemalt, kuidas toitus eesti tööline klikivalitsuse viimaseil aastail, kui reaalpalk oli suhteliselt kõrge. [3] Kaloritesisalduse järgi moodustasid leib, jahu, tangud ja kartulid 56,8% tarvitatud toiduainetest. Kartul ja leib olid tol ajal eesti töölise peatoidus. Kui leivatarvidus oli 134 kg aastas, siis sepikut ja saia ostis tööline ainult 17 kg aastas. Suhkrut jõudis tööline osta 66 g, võid 15 g, taimevõid ja -õlisid 11 ning loomarasva 4 g [4] päevas. Töölise lõunasöök, kui seda üldse esines, koosnes enamasti ühest toidust, eeskätt supist, teiseks toiduks oli kas magustoit, kohv või tee jne. [5]

Niisuguse puuduliku toitlustuse tulemuseks oli krooniline alatoitlus. Kodanlikud statistikud jõudsid kurvale tulemusele, et tööliste toitlusmiinimumi rahuldamise määraks oli 1937. aastal 80,1%. Nende arvates vajaliku toiduainete hulga said toodud andmete järgi kätte ainult «töölisperekonnad» kuutuluga 140 kr. [6]

Toitumuse tase oli eesti töölisel tunduvalt madalam kui teistes riikides. Eesti tööline tarvitas 1925. a. liha ja rasvaaineid kaks korda vähem kui inglise, suhkrut kaks korda vähem kui rootsi ning kaks ja pool korda vähem kui hollandi tööline. [7] Nõukogude töölise toitlus oli juba 1923. aastal, rahvamajanduse taastamise raskel perioodil, kaloritesisalduse poolest parem (3991,7 kal) [8] kui kapitalismiorjuses vaevleval eesti töölisel 1925. aastal.

*

1 «Konjunktuur» 1938, lk. 452.
2 «Büdžetiuurimus 1937», lk. 76.
3 1937. a. büdžetiuurimuse andmetest on kasutatud kõige madalama, s. o. 84,63 kr. kuutuluga perekonna andmeid, kuna see sissetulek ligikaudu vastab tööliste keskmisele palgatasemele tol perioodil.
4 «Büdžetiuurimus 1937», lk. 78 ja 82.
5 Sealsamas, lk. 81 ja 87.
6 «Büdžetiuurimus 1937», lk. 10 ja 77.
7 «Ühistegelised Uudised» 1932, nr. 9.
8 G. Streltsov, Demagoogia vastu (Palgapoliitika ja opositsioon). Gosizdat, Moskva-Leningrad, 1926, lk. 35.

Alatoitlus, töö intensiivsuse kasv ja töötingimuste halvenemine ning viletsad elutingimused viisid tööliste füüsilise kurnatuse äärmise piirini. Tööliste tervisliku olukorra halvenemisest, kurnatusest ja alatoitlusest tingituna kasvas pidevalt haiguste arv. Haigestumiste arvu tõstis omakorda suurenenud tööintensiivsus ja halvad töötingimused. Toome siinkohal vaid ühe näite kutsehaiguste leviku kohta. 1934. aastast kuni 1935. aastani kasvas kaevuritel rõskusest ja raskest füüsilisest tööst tingituna jalanärvipõletikku haigestumiste arv 35-lt juhult 51-le ja haiguse kestus 75-lt päevalt 100-le. Ainuüksi nimetatud haiguse tagajärjel kaotasid kaevurid 1935. aastal üle 5 000 tööpäeva [1].

Haigekassade andmed näitavad tööliste tervisliku seisundi halvenemist. Alljärgnevalt toodud andmestik tööliste haigusjuhtude kohta puudutab ainult üht viiendikku kõigist haigusjuhtudest ja nimelt raskemaid haigestumisi, kus tööline, hoolimata oma sissetuleku vähenemisest haiguse ajal, «li sunnitud töölt puuduma.

Tabel 14

Haigekassa liikmete haigusjuhtude (töölt vabastamisega) keskmine kestus [2]

Kodanliku perioodi etapid ja tsüklid	Keskmine haiguskestus päevades	1923/1924=100
1923—24	15,5	100
1925—29	15,8	102
1930—33	19,0	123
1934—36	19,5	126
1923—29	15,7	101
1930—36	19,2	124

Proletariaadi tervislik seisund halvenes pidevalt; haigused muutusid raskemaks ja pikaajalisemaks, organismi vastupanuvõime vähenes. Haiguskestuse andmestik näitab tööliste tervisliku olukorra halvenemist kriisiperioodil. 1930.—1933. aastate vahemikus tõusis haiguste kestus järsult.

Haigusjuhtude arv 100 haigekassa liikme kohta näitas õige väikesi kõikumisi, püsides 50 juhu ümber aastas, see tähendab, et iga teine tööline oli aastas korra haige. Ainult kriisiaastail langes haigusjuhtude arv 100 haigekassa liikme

[1] «Töö ja Tervis» 1935, lk. 134 ja 1936, lk. 62.
[2] «Eesti Statistika» 1937, lk. 394.

kohta 40-le [1]. Vallandamisoht ja sissetuleku langus haiguspäevadel sundis töölisi haigeina tööd jätkama ja nad jäid töölt ära ainult äärmiselt raskete, pikaajalisemate haigusjuhtude korral.

Alatoitlus, halb tervislik seisund ning madal elutase jätsid jäljed ka tööliste sündivusele. Kodanlus püüdis seda varjata ja andis sündivuse kohta ainult väga ebamääraseid ning üldisi andmeid. Kui 1927. ja 1929. aasta vahel oli kogu rahvastiku keskmine sündivus 17,6 (1000 elaniku kohta), siis töölistel ja teenistujatel oli see 16,6 [2]. Selline andmestik ei sobinud muidugi enam avaldamiseks fašistliku diktatuuri etapil, ning pärast 1934. a. andmeid sündivuse kohta «ühiskondlike kihtide» lõikes enam ei avaldatud. Piirduti sündivuse keskmise näitajaga kogu rahvastiku kohta. Kuna aga ka see langes, siis loodi müüt «rahva ebatervest suhtumisest» rahvastiku juurdekasvu küsimusse, alustati «täishällide»-propagandat, ning unustati see elementaarne fakt, et töörahva elutaseme pideva languse olukorras ei ole materiaalseid eeldusi sündivuse tõusuks.

Kodanluse seisukohta sündivuse küsimuses iseloomustavad 1935. aastal Tallinnas organiseeritud «teisel rahvusliku kasvatuse kongressil» peetud kõned ja neis soovitatud retseptid. Kongressil kõneles terve rida kodanlikke «kasvatustegelasi», kes otsisid igasuguseid psühholoogilisi ja füsioloogilisi vahendeid sündivuse tõstmiseks, kuid ainult üks neist, Petserimaa koolinõunik Kõiv, arvas, et sündivuse tõusu takistavad inimeste viletsad elutingimused [3].

Samuti oli tööliste ja teenistujate hulgas surevus tunduvalt kõrgem kui kapitalistidel-omanikel. 1930.—34. a. oli see keskmiselt tööstuses — palgalistel 9,6 ja kapitalistidel 2,7; kogu rahvastikus — palgalistel 13,4 ja kapitalistidel 7,1 [4]. Tööliste ja teenistujate surevus oli seega umbes kaks korda kõrgem kui kapitalistidel, tööstuses aga üle kolme ja poole korra kõrgem.

*

Eespool märkisime, et tööliste absoluutne vaesumine avaldub tööjõu väärtuse ja palga vahelise erinevuse kasvus. Kuidas oli siis olukord kodanlikus Eestis?

[1] «Eesti Statistika» 1937, lk. 394.
[2] «Eesti Statistika» 1930, lk. 486.
[3] «Töö ja Tervis» 1936, nr. 1, lk. 4.
[4] «Eesti Statistika» 1937, lk. 393.

Kahe kapitalistliku tsükli vältel jäi suurtööstuse tööliste reaalpalk umbes samale tasemele, teatava tõusu majanduse elavnemise perioodidel neelas tervenisti kriisiaastate viletsus.

Tööjõu väärtus aga tõusis.

Ühelt poolt tõi teaduse ja tehnika areng kaasa uusi tarbeid, mille rahuldamine nõudis uusi kulutusi. Teiselt poolt tähendas töö intensiivsuse tõus, tööliste füüsilise ja vaimse energia kiirendatud kulutamine omakorda tööjõu väärtuse tõusu.

Tähendab, palk püsis umbkaudu samal tasemel, tööjõu väärtus aga tõusis — võimalused vajalikke tarbeid rahuldada vähenesid — vaesumine süvenes. Selle protsessi toimumist kinnitab ka terve rida elutaseme langusest tulenevaid fakte, nagu toitluse, tervise ja korteriolude halvenemine, sündivuse langus jne.

Selline oli üldine, rahvusliku kodanluse valitsemisaega tervikuna tähistav suund, mis on ühtlasi iseloomustav ka igale üksikule kodanliku perioodi etapile. On õige, et kriisitingimustes vaesumisprotsess kiirenes ja tõusuperioodidel aeglustus, kuid see ei katkenud kunagi.

TÖÖSTUSTÖÖLISTE SUHTELINE VAESUMINE KODANLIKUS EESTIS

Marxi väärtuskasvu analüüs näitab, et püsiv- ja muutuvkapitali vahekord kapitalismi arenedes muutub, et tehnika arenedes kulutatakse palgaks suhteliselt järjest vähem. Kuna aga lisaväärtust loob ainult muutuvkapital, siis tähendab see ühtlasi, et kapitalistid saavad oma avansseeritud kapitalidelt pidevalt väiksema protsendi kasumit. See aga on vastuolus nende huvidega ning nad võtavad kasutusele abinõusid ekspluateerimise süvendamiseks, niisama suure lisaväärtuse saamiseks väiksema arvu töölistega või tööliste palkade kärpimise teel.

Töölised elatuvad palgast ja kapitalistid tööliste tööga loodud lisaväärtusest. Seepärast näitab palga ja lisaväärtuse vahekord, lisaväärtuse suhteline suurenemine tööliste suhtelist vaesumist, nende palga vähenemist, võrreldes kapitalistide rikkuste kasvuga.

Lisaväärtuse massi ja palga omavaheline suhe ehk lisaväärtuse norm näitab ekspluateerimise ulatust teatud

momendil; lisaväärtuse norm teatud aastate ehk mitme kapitalistliku tsükli kohta iseloomustab palkade ja lisaväärtuse suhte kujunemise tendentsi, suunda.

Lisaväärtuse normi suurenemine, olgu siis mõne tehase, tööstusharu või kogu rahvamajanduse ulatuses, näitab meile kõige selgemalt töölisklassi suhtelist vaesumist. Lisaväärtuse normi kasv näiteks 100-lt 200-le tähendab, et kapitalistid omastavad tööliste tööga loodud väärtusest mitte enam poole, vaid kaks kolmandikku. Kapitaliste on töölistega võrreldes käputäis. Üksiku kapitalisti ja töölise sissetulekute erinevus aga on hoopis suurem, kui seda näitab lisaväärtuse norm.

Lisaväärtuse norm kasvab aasta-aastalt. Nii suurenes akadeemik Varga arvestuste järgi lisaväärtuse norm Ameerika Ühendriikide tööstuses 128%-lt 1899. aastal 158%-ni 1929. aastal [1]. M. Smidt'i andmeil ületab lisaväärtuse norm käesoleval ajal Ameerika Ühendriikides juba 300%. [2] Lätis, kus poliitiline ja majanduslik areng on Eestiga paljus ühine, tõusis lisaväärtuse norm 102-lt 1908. aastal 152-ni 1938. aastaks. [3]

Milline oli ekspluateerimise tase kodanlikus Eestis ja kas ta näitas tõusu või langust?

Sellele küsimusele vastamiseks on tehtud katset välja arvutada lisaväärtuse normi kodanliku Eesti suurtööstuses ajavahemikul 1922. aastast kuni 1939. aastani.

Kodanlikest statistilistest väljaannetest saab selleks kasutada järgmisi andmeid. Kõigepealt on olemas arvud suurtööstuse nn. netotoodangu kohta (tööstustoodangu väärtuse jääk pärast tarvitatud materjalide, kütuse ja elektrienergia väärtuse mahaarvamist). Et «netotoodangust» jõuda lisaväärtuse massini, tuleb esimesest veel maha arvata amortisatsioon, töötajatele makstud palgasumma ja kapitalistide poolt makstud sotsiaalkindlustusmaksud. Osa lisaväärtusest maksis aga kapitalist endale «palgana», ning sellepärast tuleb eelnevalt saadud arvule veel lisada kapitalistide-direktorite palgasumma. Niimoodi saadud lisaväärtuse massile vastandades tööliste aastase palgasumma, millele on liidetud sotsiaalkindlustussummad, saame lisaväärtuse normi. Tulemused on paigutatud järgnevasse tabelisse.

Lisaväärtuse normi tõus kõneleb ekspluateerimise süvenemisest kogu kodanliku Eesti perioodil. Lisaväärtuse norm

---

[1] B. Markus, Töö sotsialistlikus ühiskonnas, Moskva, 1939, lk. 48 (vene k.).

[2] M. Smidt, Töölisklassi olukord Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja Prantsusmaal pärast Teist maailmasõda, Moskva, 1953, lk. 148 (vene k.).

[3] Starodubski, lk. 63 (vene k.).

Tabel 15

Lisaväärtuse norm kodanliku Eesti suurtööstuses[1]

Aastad, etapid ja tsüklid	Lisaväärtuse mass (milj. kr.)	Tööliste palk (milj. kr.)	Lisaväärtuse norm $\left(\frac{\text{lahter 2}}{\text{lahter 3}} \times 100\right)$	1922—24 = 100
1	2	3	4	5
1922	13,8	11,2	123	
1923	16,3	14,9	109	
1924	15,2	15,5	98	
1922—1924	45,3	41,6	109	100
1925	20,0	16,9	118	
1926	20,1	18,0	112	
1927	19,4	18,8	103	
1928	24,5	21,3	115	
1929	22,4	21,7	103	
1925—1929	106,4	96,7	110	101
1930	23,4	21,3	110	
1931	22,9	18,3	125	
1932	20,1	14,9	135	
1933	23,7	14,9	159	
1930—1933	90,1	69,4	130	119
1934	28,5	18,3	156	
1935	31,6	20,9	151	
1936	34,6	25,3	137	
1937	43,7	31,6	138	
1938	40,9	35,5	115	
1939	40,2	36,7	110	
1934—1939	219,5	168,3	130	119
1923—1929	151,7	138,3	110	101
1930—1939	309,6	237,7	130	119

tõuseb kodanliku Eesti algaastate 109-lt fašistliku diktatuuri etapiks 130-le. See tähendab, et näiteks 1933. aastal, kui lisaväärtuse norm oli 159, töötas tööline kaheksatunni-

[1] Kasutatud andmestik:

a) Suurtööstuse «netotoodang» 1922—1926, Janusson, lk. 37, 1927—1939, «Konjunktuur» 1940, lk. 329.

b) Amortisatsioon — 3% suurtööstusettevõtete põhifondide maksumusest, mis on võetud raamatust «Tööstus 1937», lk. 22—23.

c) Sotsiaalkindlustusmaksud — Janussoni raamatus lk. 37 on toodud andmed aastate kohta 1926—1930. Nende andmete ja sama perioodi tööliste palkadega võrdlemisel saadud suhte alusel on arvutatud ülejäänud aastate andmed.

d) Ettevõtjate «palgad» — arvestatud 1923. a. kuni 1933. aastani iga ettevõtte kohta 5000 kr. ja 1934—1939. a. 6000 kr. aastas.

e) Tööliste palgasumma — aastad 1922—1926: J. Janusson, lk. 37 ja 39; aastad 1927—1938: «Eesti Statistika» 1939, lk. 598; 1939. a.: «Eesti Statistika» igakuine standardtabel 30.

lisest tööpäevast 3,1 tundi enesele, oma ülalpidamise hankimiseks, 4,9 tundi aga kapitalistile.

Kaht kapitalistlikku tsüklit iseloomustab lisaväärtuse normi tõus 109-lt 130-le. Kuna mõlemad tsüklid sisaldavad nii kriisi- kui ka stabilisatsiooniaastaid, siis on need kaks arvu kõige üldisemaks tõendiks ekspluateerimise kasvust kodanliku Eesti tööstuses.

Lisaväärtuse normi kujunemine üksikutel aastatel näitab suuri kõikumisi. Aastail 1922 kuni 1924 lisaväärtuse norm langes. Pärast järsku tõusu 1925. aastal langeb lisaväärtuse norm uuesti kuni 1929. aastani,[1] kuid langus on tunduvalt väiksem kui 1922. ja 1924. aasta vahel.

Majanduskriisi ajal süvenes ekspluateerimine kiiresti: nelja aasta jooksul tõusis lisaväärtuse norm 110-lt 159-le, saavutades 1933. aastal kõrgeima seisu kogu kodanliku diktatuuri perioodi kestel. Fašistliku diktatuuri aastail toimus jällegi lisaväärtuse normi langus, jõudes 1939. aastaks peaaegu kriisieelsele tasemele.

Millised olid need tegurid, mille mõjul toimus ekspluateerimisastme selline kõikumine?

Tuleb peatuda kahel tähtsamal asjaolul, mille koosmõju määrab ekspluateerimisastme. Need on kapitalistliku tootmise tsüklilised muutumised ja töölisklassi võitluse aktiivsus, selle tõusu ja languse aastad. Lisaväärtuse normi järsku tõusu 1925. aastal põhjustas 1924. a. detsembriülestõusu mahasurumisele järgnenud mõõn töölisliikumises ja lühike, kuid terav majanduskriis. Seevastu toimus töölisklassi aktiivse võitluse tagajärjel enne 1924. aastat reaalpalga tõus ja lisaväärtuse normi langus. 1930.—1934. a. kriisitingimustes, kui massiline töötute arv sundis tööl olevaid töölisi nõustuma igasuguste palgatingimustega, tõusis ekspluateerimise norm kiiresti.

Fašistliku diktatuuri aastail toimus töölisliikumise uus tõus, eriti alates 1938. aastast. See asjaolu koos üldise elavnemisega majanduselus ja nähtava tööpuuduse vähenemisega tõi kaasa tööliste palkade teatava tõusu ja ühtlasi lisaväärtuse normi languse.

Lisaväärtuse norm näitab tööliste töövaeva jagunemist kahe klassi — tööliste ja kapitalistide vahel, kusjuures esi-

[1] 1928. aasta lisaväärtuse normi tõus on juhuslikku laadi; tol aastal toimus järsk tõus tööstustoodangu hindades (vt. tabel 8), millele tööliste palgad nii kiiresti järele ei jõudnud.

mene on palju arvukam kui teine. Üksiku töölise ja kapitalisti vahekord — palgaorja palga ja tema peremehe kasumi vahekord — on palju teravam, kui seda näitab lisaväärtuse norm.

Lisaväärtuse norm näitab tööliskassi suhtelist vaesumist õigesti ainult sel tingimusel, kui tööliste ja kapitalistide osatähtsus ühiskonna klassijõudude vahekorras jääb samaks. Kuid juhul, kui kapitalistide arv püsib või ainult pisut suureneb, tööliste arv aga kasvab rohkem, nii nagu see on iseloomulik kapitalismile ja ühtlasi kodanliku Eesti klassiühiskonnale, siis on kodanliku riigi põhiklasside majandusliku olukorra erinevus süvenenud veelgi enam, kui seda näitab lisaväärtuse norm. Eesti tööstuskapitalisti ja töölise vahekorda tema dünaamikas, ekspluateerija ja ekspluateeritava vahelise kuristiku kasvamist, iseloomustab seepärast paremini järgnev tabel, kus kodanliku Eesti tööstuses loodud lisaväärtuse mass on jagatud ettevõtete, makstud palgasumma aga tööliste arvule.

On õige, et sellise meetodi kasutamisel tekib mingisugune abstraktne «keskmine» suurtööstuse kapitalist ja tema kasum, samuti nagu kogu senises käsitluses on tegemist suurtööstuse töölise keskmise reaalpalgaga, keskmise tööintensiivsusega jne.

Kuid teiselt poolt, ainult sellised arvud saavadki anda üldistatud pildi töö ja kapitali vahekorra teravusest kodanlikus Eestis. Ja enamat, materjali teatud tööstusharu, eriala või rajooni tööliste olukorra kohta käesolevas lühikeses ülevaates ei ole võimalik anda.

Tööliste nominaalpalgas esines kodanlikus Eestis suuri kõikumisi. Kahe tsükli elavnemisperioodidel nominaalpalk veidi tõusis, kuid jäi seejuures oma tõusus alati maha ettevõtjale langeva lisaväärtuse kasvust. Läbi kriisiaastate jätkus ühele ettevõttele langeva lisaväärtuse massi kasv. Nii andsid suurtööstuse 222 ettevõtet 1933. a. poolteist korda rohkem lisaväärtust kui 273 ettevõtet 1924. a. (tabel 15). See oli võimalik ainult palgatööliste olukorra tohutu halvenemise tõttu kriisitingimustes. Kapitalistid veeretasid kriisiraskused tööliste õlgadele.

Ekspluateerimise süvenemine, tööstusalase rahvastiku põhiklasside vastuolude teravnemine oli seaduspärasus, mis jätkus läbi kogu kodanliku Eesti perioodi, nii kriisi- kui ka majandusliku elavnemise aastate. Kui kodanliku

Palk ja lisaväärtus kodanliku Eesti suurtööstuse ettevõtteis [1]

Kodanliku perioodi etapid ja tsüklid	Ühele ettevõttele lisaväärtust (tuh. kr-des aastas)	Töölise keskmine aastapalk (kr-des)	Lisaväärtuse ja palga suhe $\left(\frac{2}{3} \times 100\right)$	1923—1924 =100
1	2	3	4	5
1923—24	59,4	555	107	100
1925—29	87,0	629	138	129
1930—33	93,7	528	178	166
1934—39	129,0	674	192	179
1923—29	78,5	608	129	121
1930—39	116,9	617	190	177

Eesti algaastail suurtööstuskapitalist omastas lisaväärtusena keskmiselt 107 korda enam, kui ta oma töölisele maksis palgana, siis fašistliku diktatuuri etapil pani ta tasku juba 192 korda enam.

Ekspluateeritavate arvu suurenemise ja ekspluateerimise süvenemise tõttu kasvasid kapitalistide tulud tööliste palgaga võrreldes ligemale kaks korda. Kahekümnendatel aastatel oli tööstuskapitalisti kasum keskmiselt ligi kaheksa miljonit senti aastas ehk 126 korda suurem kui tema palgaorja teenistus; kolmekümnendatel aastatel aga juba umbes 11,7 miljonit senti ehk 190 korda suurem kui ühe töölise palk. See suhe ei kehti loomulikult selliste «haide» kohta, nagu Citron, Wachmann, Fahle, Luther jt., kes «teenisid» tuhandeid kordi enam kui nende töölised.

*

Juba lisaväärtuse normi tõus kodanlikus Eestis näitas, et kapitalistide kasumid aina kasvasid. Milline oli aga lisaväärtuse suhe avansseeritud kapitali, kui suurt kasumit said kapitalistid oma kapitalilt, seda näitab kasuminorm (tabel 17).

[1] Peale eelmise tabeli andmete on siin kasutatud:
a) suurtööstuse ettevõtete arv vastava aasta 1. jaan. — «Eesti Statistika» 1922—1939 (Standardtabel 30 «Tööstusettevõtted ja töölolu»);
b) tööliste keskmine aastapalk on võetud käesoleva brošüüri tabelist 7.

Kasuminorm kodanliku Eesti suurtööstuses[1]

Kodanliku perioodi aastad, etapid ja tsüklid	Toodangu väärtus (milj. kr.)	Lisaväärtuse mass (milj. kr.)	Avansseeritud kapital (lahter 2—lahter 3)	Kasuminorm (lahter 3 / lahter 4 ×100)	1923/24 =100
1	2	3	4	5	6
1923	85,0	16,3	68,7	23,8	
1924	83,0	15,2	67,8	22,4	
1923—1924	168,0	31,5	136,5	23,0	100
1925	100,5	20,0	80,5	24,8	
1926	98,5	20,1	78,4	25,7	
1927	103,0	19,4	83,6	23,2	
1928	120,0	24,5	95,5	25,7	
1929	119,0	22,4	96,6	23,2	
1925—1929	541,0	106,4	434,6	24,5	107
1930	112,0	23,4	88,6	26,4	
1931	96,5	22,9	73,6	31,1	
1932	81,5	20,1	61,4	32,8	
1933	85,0	23,7	61,3	38,7	
1930—1933	375,0	90,1	284,9	31,6	137
1934	103,7	28,5	75,2	37,9	
1935	116,5	31,6	84,9	37,2	
1936	138,3	34,6	103,7	33,4	
1937	166,1	43,7	122,4	35,7	
1938	174,9	40,9	134,0	30,5	
1939	187,5	40,2	147,3	27,3	
1934—1939	887,0	219,5	667,5	32,9	143
1923—1929	709,0	137,9	571,1	24,1	105
1930—1939	1262,0	309,6	952,4	32,6	142

Kodanlik Eesti oli kapitalistidele, eeskätt väliskapitalistidele, tõeline «kullaauk»: isegi ametlike kodanlike andmete põhjal arvutatud kasuminorm tõusis pidevalt — 23%-lt kahekümnendate aastate algul — 32,9%-le fašistliku diktatuuri aastail ehk ligemale poolteise-kordseks. Kui sellele lisada veel kasumite «väljavedamise» praktika, mis kasuminormis ei avaldu, siis tuleb arvata, et 50%-line kasuminorm oli täiesti tõenäoline, eriti väliskapitaliga töötavais ettevõtteis.

Kapitalistlikus ühiskonnas kehtib keskmise kasuminormi

[1] Peale eelmise tabeli andmete (lisaväärtuse mass) on kasutatud suurtööstuse «brutotoodangu» andmeid käesoleva brošüüri tabelist 8.

alanemise seadus. Kuidas aga oli võimalik, et kodanlikus Eestis kasuminorm tõusis?

Analüüsides keskmise kasuminormi langemise tendentsi, toob Marx «Kapitali» III köites [1] terve rea tegureid, mille rakendamine võimaldab kapitalistidel takistada keskmise kasuminormi langust. Neist teguritest on olulisem ekspluateerimise süvendamine, mis väljendub lisaväärtuse normi tõusus. Nagu eespool nägime, tõusis kodanlikus Eestis lisaväärtuse norm pidevalt. Tähendab, üheks oluliseks teguriks, mis võimaldas eesti kapitalistide kasumite suurenemist, oli ekspluateerimise süvendamine, kusjuures peamiseks vahendiks ekspluateerimise süvendamisel oli töö intensiivsuse tõstmine.

Teiseks tuleb vaadeldud perioodi, mis hõlmab 18 aastat, pidada liiga lühikeseks ajavahemikuks, selleks et püsivkapitali suhtelise kasvu tendents oleks oluliselt jõudnud oma mõju avaldada.

Ekspluateerimise süvendamine, rikka ja vaese vastuolude teravnemine, toimus erilise jõuga just kriisiperioodidel. Nii lisaväärtuse kui ka kasuminormi tõusust ligemale kahekümneaastase perioodi kestel langes neljale kriisiaastale lõviosa. Ekspluateerimise süvendamine, kriisiraskuste veeretamine tööliste õlgadele, oli üheks kriisist ülesaamise vahendiks.

Teiselt poolt iseloomustab töölisliikumise tõusuaastaid ekspluateerimise nõrgenemine, lisaväärtuse ja kasuminormi langus, ühiskondlikust koguproduktist töölisklassile langeva osa ajutine tõus. Kuid ka kõige visama võitluse tagajärjel ei saavuta töölised kapitalismi tingimustes ekspluateerimisastme pikemaajalist, püsivat langust, vaid tüüpiliseks nähtuseks on palga ja kasumi, töölise ja kapitalisti vahelise kuristiku kasv.

Töölisklassi suhtelist vaesumist kogu rahvamajanduse ulatuses näitab töölisklassi sissetulekute osatähtsuse vähenemine rahvatulus. Aasta-aastalt väheneb kapitalistlike riikide rahvatulus töölisklassi osa. Kapitalistid koguvad järjest suuremaid rikkusi, töölisklassile aga jääb järjest väiksem osa oma tööviljast. Nii vähenes palgaosa rahvatulus Ameerika Ühendriikides 1923. aastal 54%-lt [2] 45%-le

[1] K. Marx, Kapital III, ptk. 14 (vene k.).

[2] V. Tšermenski, Töötajate vaesumine kapitalistlikes riikides, «Planovoje Hozjaistvo» 1950, nr. 2, lk. 82 (vene k.).

1935—1936. aastal.[1] See tendents jätkub. Nii oli Ameerika Ühendriikides töötajate osa rahvatulus sõjajärgseil aastail veel ainult 42%. Prantsusmaal on palga osa rahvatulus langenud juba 29%-le, Inglismaal 40%-le jne.[2]

Palga osatähtsus rahvatulus näitab palgaliste ja ekspluateeritavate klasside majanduslikku vahekorda seda täpsemalt, mida selgem on kapitalistliku ühiskonna jagunemine kapitalistideks ja proletariaadiks. Mida suurem aga on väikekodanluse osa teatud riigis, seda vähem iseloomustab palga osatähtsus rahvatulus klasside majanduslikke vahekordi. Kujukalt näitavad seda eespool esitatud andmed Prantsusmaa, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa rahvatulu jaotuse kohta, kuna Prantsusmaa rahvastikus on väikekodanlikel kihtidel tunduvalt suurem osatähtsus kui Ameerika Ühendriikides või Inglismaal. Seda tuleb silmas pidada ka kodanliku Eesti vastavate andmete puhul, kuna kapitalistlike suhete arengu t a s e m e poolest jäi kodanlik Eesti kahtlemata maha peamistest kapitalistlikest riikidest, kuigi nende suhete arengu t e m p o, seda just tööstusalal töötava rahvastiku osas, oli küllaltki kiire (vt. lk. 30 jj.).

Kahjuks on kodanliku Eesti rahvatulu kohta olemas ainult 1928—1930-ndate aastate keskmised andmed. Sellepärast saab palga osatähtsust rahvatulus arvestada ainult nende ühekordsete andmete alusel. Et aga palgaliste sissetuleku osatähtsus rahvatulus pidevalt kahanes, selgub juba kasumite kiiret kasvu näitavatest arvudest.

Rahvatulu oli kodanlikus Eestis 1928—1930-ndail aastail keskmiselt 482 miljonit krooni aastas.[3] Samadel aastatel oli palgaliste, s. t. kõigi rahvamajandusharude tööliste ja teenistujate, riigi- ja omavalitsuse ametnike, vabakutseliste ja majateenijate koguteenistus järgmine[4]:

1928. aastal — 108,9 miljonit krooni,
1929. aastal — 113,5 miljonit krooni,
1930. aastal — 107,9 miljonit krooni.

Keskmiselt ajavahemikus 1928—1930 — 110,1 miljonit krooni aastas.

---

[1] A. V. M o r o z o v, Kapitali akumulatsioon ja proletariaadi vaesumine, Moskva, 1948, lk. 38 (vene k.).

[2] Töötajate olukord ja nende võitlus kapitalistlikes riikides, Gospolitizdat, Moskva, 1956, lk. 49 (vene k.).

[3] J a n u s s o n, lk. 10.

[4] R. S õ r m u s, Palgalise rahva teenistusest ja ostujõu liikumisest, «Töö ja Tervis» 1933, nr. 9, lk. 171—172.

Seega oli palga osatähtsus rahvatulus kodanlikus Eestis aastail 1928—1930 keskmiselt 23% [1]. Kuid sellest ei saa teha järeldust, nagu oleks kodanlikus Eestis ekspluateerijate ja ekspluateeritavate majanduslik vahekord olnud teravam kui kapitalistlikes suurriikides, kus palga osa rahvatulus langeb 40%-le alles pärast Teist maailmasõda. Palga suhteliselt väike osa kodanliku Eesti rahvatulus oli tingitud väiketootjate suhteliselt suurest osatähtsusest kodanlikus Eestis, eriti aga põllumajanduses. Ligikaudu pool kodanliku Eesti rahvastikust elatus oma tööjõu müümisest linna ja maa kapitalistidele. [2] Umbes kümnendiku rahvastikust moodustasid linna ja maa kapitalistlikud elemendid ning ülejäänud 40% rahvastikust moodustas väikekodanlus. Seega poolele rahvastikust, s. o. töölistele ja teenistujatele koos perekondadega, langes vähem kui veerand rahvatulust.

See aga ei tähenda, et ülejäänud poolele kodanliku Eesti klassiühiskonnast oleks langenud kolmveerand rahvatulust võrdsetes osades. Väiketootjad põllumajanduses ja käsitööstuses elasid äärmises viletsuses ning nende elutase ei erinenud palju proletariaadi elutasemest. Peamine osa rahvatulust langes ikkagi käputäiele linna ja maa kapitalistidele, kelle vastas seisis proletariaadi ja väiketootjate viletsusele määratud armee.

---

[1] Kui kodanlikest andmetest nii rahvatulu kui palkade osas jätame välja riigi- ja omavalitsusametnikud, vabakutselised ja majateenijad, siis on palgaliste osatähtsus rahvatulust veelgi väiksem — 17% (71 milj. kr. : 419 milj. kr-ga).

[2] Kodanlike ametlike andmete järgi («Tööharud ja leibkonnad», lk. 24—25) oli põllumajanduslikust rahvastikust palgalisi 120 504 inimest. See arv on aga ilmselt vähendatud. 437 650 inimest põllumajanduslikust rahvastikust on arvatud rühmadesse «peremehed oma perekonnaliikmetega» ja «peremehed-üksikud» (lk. 22—23). Kuid neis rühmades on tunduv osa kehvikuid, kulakuid orjavaid väikemaapidajaid, seega sisuliselt põllumajanduslikku proletariaati. Arvestades palgalistena ka ainult viiendiku nimetatud rühmadest, tuleb põllumajanduses arvestada vähemalt 208 000 palgalist (vrd. «Eesti Bolševik» 1947, nr. 12, lk. 31). Koos teiste rahvamajandusharude palgalistega (281 937) saame palgaliste üldarvuks ligikaudu 490 000 ehk 47% elanikkonnast (välja jättes rahvaloendusel «kihitud» ja «kiht teadmata» all arvestatud inimesed).

Kapitalistide igasugustele võtetele ekspluateerimise süvendamiseks astub töölisklass vastu organiseeritud palgavõitlusega, võitlusega oma elujärje parandamise eest. Kuid kapitalistliku ühiskonna tegelikkus näitab neile peagi, et organiseeritud vastupanu ekspluateerijatele võib ainult aeglustada tööliste vaesumist, mitte aga seda kõrvaldada ja tuua nende elutingimustesse pidevat paranemist. «Tööliste palkade tõus on palju aeglasem kui vajalike tööjõukulutuste kasv, *isegi* seal, kus streigivõitlus toimub kõige visamalt ja tööliste jaoks *kõige* edukamalt,» [1] kirjutas Lenin vene tööliste kogemuste põhjal 1905. aasta revolutsiooniga kaasas käinud streigivõitlusest. Palgavõitluse kogemused õpetavad, et alles kapitalistliku korra kõrvaldamine, sotsialistlik revolutsioon ja võimu üleminek töörahva kätte loob võimalused rahva elutaseme pidevaks tõusuks.

Eesti töölisklassi võitlusel on kuulsusrikas ajalugu. Alates 1872. aasta Kreenholmi streigist, ametiühinguorganisatsioonide tekkimisest 1905. aasta järel kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini, toimus eesti töölisklassi võitlus käsikäes vene revolutsioonilise töölisklassiga. Klassisõjast tekkinud kodanlikus rahvusriigis jäi eesti töölisklass silm silma vastu oma kodanlusega. Tänu pikaajalise revolutsioonilise võitluse traditsioonidele, vene töölisklassi kogemuste ja eeskuju kasutamisele ning suure sotsialismimaa naabrusele ei lakanud eesti töölisklass ka kodanliku diktatuuri tingimustes võitlemast parema elu ja nõukogude korra kehtestamise eest Eestis.

Selles võitluses on rida tõusu- ja mõõna-aastaid. Saksa okupatsiooni ja klassisõja periood oli eesti töölistele üks raskemaid. Okupatsioonivõimud kasutasid kohalejäänud tööliste suhtes kõige valjemat terrorit. Toimusid areteerimised, maalt väljasaatmised, mahalaskmised. Samasuguse terroriga valitses «valge» valitsus klassisõja perioodil. Sellest hoolimata kasvas neil aastail ametiühingute liikmete arv, ületades 30 000 [2]. 1919. aastal veeres üle maa streikide laine, mis kodanluse poolt veriselt maha suruti.

Uue jõuga jätkus eesti tööliste poliitiline ja majanduslik võitlus pärast klassisõja lõppu, revolutsioonilise kriisi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 18. kd., Tallinn, 1953, lk. 403.
[2] «Võitlus» 1927, nr. 1.

etapil. Toimusid massilised protestistreigid ja meeleavaldused töölisliikumise tegelaste kohtuprotsesside vastu. Streikijate arv kõikus neil aastail ametlikel andmeil 3 ja 5 tuhande ümber aastas, tegelikult oli see muidugi suurem (vt. lk. 70). Eriti hoogustus streigivõitlus 1921. aastal, mil toimus 53 streiki [1]. See kandis vilja. Tööliskiassi elu- ja palgatingimused muutusid klassisõja aastatega võrreldes mõningal määral paremaks. Hoolimata massilistest areteerimistest ja kodanluse poolt lavastatud protsessidest oli eesti tööliskiassi organiseeritus ja tema streigivõitlustes karastatud ühtsus neil aastail nii tugev, et kui 1923. aasta lõpul puhkes majanduskriis ning tekkis revolutsiooniline situatsioon, tõusid töölised Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel 1924. aasta detsembris kodanluse vastu üles.

Ülestõusu mahasurumisele, töörahva juhtide uuele massilisele areteerimisele ja mahalaskmisele järgnes eesti tööliskiassi poliitilises ja majanduslikus võitluses mõõnaperiood. 1927. ja 1928. aastal toimus kummalgi aastal ainult 5 streiki, millest ametlikel andmeil kummalgi aastal võttis osa alla tuhande töölise [2]. Kogu kodanliku diktatuuri perioodil oli see tööliskiassi poliitilise ja ühtlasi ka majandusliku võitluse kõige sügavama mõõna periood. Suur osa ametiühinguist sattus parempoolsete sotsialistide mõju alla. Tööliskiassi killustatus takistas oluliselt palgavõitluse organiseerimist. Reaalpalk tõusis õige vähe, ehkki kodanlik Eesti elas koos teiste kapitalistlike riikidega teatavat majanduselu stabiliseerumist ja tööstuse tootmistegevuse tõusu.

Järgnevail kriisiaastail saabus uus töölisliikumise elavnemine. Streikide arv tõusis. 1932. aastal toimus ametlike andmete järgi juba 20 streiki üle 5000 osavõtjaga [3]. Eriti massilise iseloomu võtsid töötute väljaastumised, koosolekud ja ülemaalised kongressid (1931. a. algul ja lõpul, 1933. a. jaanuaris jne.). Ometi ei suutnud kõik need väljaastumised sügava majanduskriisi tingimustes tuua olulist paranemist ei tööliste ega töötute olukorda.

Fašistliku diktatuuri aastail jätkus tööliste aktiivne majanduslik ja poliitiline võitlus, hoogustudes eriti alates 1936. aastast. Töölisliikumine elavnes Eestimaa Kommu-

[1] «Eesti Statistika» 1926, lk. 8.
[2] «Eesti Statistika» 1929, lk. 163.
[3] «Klassivõitlus» 1938, nr. 7/8, lk. 32.

nistliku Partei kaasabil uuesti, tema organisatsioonid tugevnesid, eriti alates 1938. a., kui vanglast vabanes rida töölisliikumise juhte. Ametiühingute liikmete arv kasvas ühe aasta jooksul — 1935. aastast kuni 1936. aastani — kahekordseks [1]. Innustatuna töölisliikumise uuest tõusust, asuvad töölised Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel, kes vahepeal oli oma mõju ametiühinguis taastanud, järjest laienevasse palgavõitlusse, mis oli alatihti seotud poliitiliste nõudmistega. Nõutakse töölisvanemate vallandamiste tühistamist, esitatakse nõudmisi demokraatlike vabaduste taastamiseks jne.

Kuna reaktsioonilise «Töötülide lahendamise seadusega» olid streigid lubatud ainult sotsiaalministri loal (!), tuleb tolle etapi palgavõitluse teravusest õige pildi saamiseks liita toimunud streikide arvule ka nn. töötülide arv.

Tabel 18

Eesti töölisklassi palgavõitlus fašistliku diktatuuri etapil

Aastad	Streigid [2]		Töötülid [3]		Kokku palgavõitlusse haaratud töölisi
	arv	osavõtjaid	arv	osavõtjaid	
1934	27	6750	—	—	6 750
1935	27	5044*	—	—	5 043
1936	16	2539*	24	13 930	16 469
1937	5	629	31	15 665	16 294
1938	6	1593	27	11 697*	13 290
1939	—	—	34	15 816	15 816

Streikide andmestik on äärmiselt puudulik. «Vormiliste» põhjuste tõttu jäi suur osa streike ja streikijaid arvestamata. Nii näitab kodanlik statistika näiteks 1934. a. ainult 10 streiki poolteise tuhande osavõtjaga, ajalehtede teateil aga toimus 27 streiki ligemale 7 000 osavõtjaga. Samuti on töötülide ja nendest osavõtjate arvu tubli kolmandiku võrra

[1] «Kommunismi teel» 1936, nr. 1, lk. 63 ja 1936, nr. 4/5, lk. 111.

[2] Streikide andmestik on saadud ajakirjas «Eesti Statistika» igal aastal avaldatud ülevaatest, välja arvatud 1934. a., mille arvud on võetud ajakirjast «Klassivõitlus» 1935, nr. 7/8, lk. 32.

[3] «Eesti Statistika» 1940, lk. 207.

* Andmed puudulikud isegi kodanliku «Eesti Statistika» andmeil.

vähendatud, kuna ei arvestatud neid «töötülisid», mis lahendati tööinspektorite vahendusel. [1]

Hoolimata nendest puudustest näeme, et palgavõitlusest osavõtjate arv oli fašistliku klikivõimu perioodil suurem kui kunagi varem kodanlikus Eestis. Kuna streigid ja töötülid toimusid peamiselt suurtööstuses, siis võib öelda, et vähemalt iga teine tööline võttis palgavõitlusest osa. Ulatuslik palgavõitlus andis ka tulemusi, tööliste reaalpalk tõusis, kuigi ajutiselt. Kuid kriisinähtused Teise maailmasõja puhkemisel viisid tööliste olukorra uuesti halvenemisele, surusid reaalpalga uuesti alla.

Klikivalitsus laveeris, tema toed, Lääne kapitalistlikud suurriigid, olid ametis Teise maailmasõja pidamisega, ja valitsus oli üksi. Ta asus, eriti aga pärast vastastikuse abistamise pakti sõlmimist Nõukogude Liiduga, kasutama töörahva suhtes oma tavalises «piitsa ja prääniku» poliitikas uusi võtteid. Ühelt poolt likvideeris valitsus veelgi usinamalt demokraatlike vabaduste viimaseid riismeid ja suurendas oma nuhkide kaadrit. 1938/39. a. suurenesid kulud poliitilisele politseile eelmiste aastatega võrreldes poolteisekordseks. [2] Teiselt poolt tekkis valitsusel hüvi vaesemate kihtide vastu. 1939/1940. aasta sügisel ja talvel oli kodanlikus riigikogus ja valitsuses arutusel rida sotsiaalseaduste projekte. Kõik need olid määratud töölisklassi pimestamiseks, olukorrast väljarabelemiseks, lootuses, et nende abil suudetakse säilitada «sotsiaalset rahu». Nii näiteks arutati neil kuudel kodanlikus rahvaesinduses «Haiguskindlustuse seaduse», «Tööliste palgalise puhkeaja seaduse», «Perekonnaga töövõtjate lisapalga seaduse», «Väikekorterite üürihindade korraldamise ajutise seaduse» ja veel mitme teise seaduse projekti. Valdav enamik neist jäigi projektideks. Kuid ka see vähene, mis kehtestati, jäi paberile, oli mõeldud ajutisena ja tingitud erakordsetest oludest, et siis, kui ohjad jälle kõvemini peos, teostada uus kallaletung tööliste elu- ja palgatingimustele.

Kõik see ei aidanud. Kodanluse poliitiline pankrot oli saabunud. Paljastanud ennast koostöös fašistliku Saksamaaga ja kasutades sealt laenatud valitsemismeetodeid, näidanud oma kiskjaloomust eesti töörahva ekspluateerimisel, oli kodanlik valitsus kaotanud paljud oma viimastest

[1] «Eesti Statistika» 1940, lk. 208.
[2] E. V. Tulude ja kulude eelarve 1938/39. a., Tallinn, 1938, lk. 138.

poolehoidjatest väikekodanluse ja liberaalse intelligentsi hulgas. Eestimaa Kommunistlik Partei, kes oskuslikult ära kasutas kodanluse sisepoliitilise kriisi, välispoliitilise olukorra ja taasalanud majanduskriisi tagajärjel tekkinud situatsiooni, viis eesti töölisklassi revolutsioonilisele ülestõusule — nõukogude võimu taaskehtestamisele Eestis.

*

Milliseid järeldusi võib teha töölisklassi majandusliku olukorra, eeskätt tema reaalpalga taseme muutumise ja palgavõitluse vahelise seose kohta kodanlikus Eestis?

On pikemata selge, et kapitalismi tingimustes on ainsaks üldiseks, tüüpiliseks jooneks töölisklassi olukorra halvenemine. Kuid kapitalistliku tsükli mitmesugustes faasides ja tööliste organiseerituse ning võitlusvõime erinevates olukordades esineb sellest joonest kõrvalekaldumisi.

Põhilisteks teguriteks, mis määrasid eesti tööliste palgataseme, oli kapitalistliku tootmise tsükliline muutumine ja töölisklassi palgavõitluse teravus, organiseeritus ning jõud. Ainult massilise, hästiorganiseeritud palgavõitluse tagajärjel saavutas töölisklass teatavat ajutist paranemist oma olukorras. Seda näitab nii klassisõjale järgnenud revolutsioonilise kriisi etapp kui ka kolmekümnendate aastate teine pool. Mõlemaid neid etappe tähistab teatav elavnemine majanduselus, tööpuuduse vähenemine jne. Seevastu kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni etapil, aastail 1925—1929, ei saavutanud eesti tööstustöölised nimetamisväärset palgatõusu, kuna nende organisatsioonid olid rüüstatud, ametiühingud suurelt osalt parempoolsete sotsialistide mõju all ja palgavõitluse teravus vaibunud.

Teistsugune oli olukord majanduskriisi aastail. Eestimaa Kommunistlik Partei, kes oli tolleks ajaks üle saanud organisatsioonilisest kriisist, taastas oma mõju ametiühingutes ning juhtis tööliste ja töötute majanduslikku ning poliitilist võitlust. Kuid kriisiolukorras aitas see võitlus ainult pidurdada reaalpalga langust. Massiline tööpuudus seadis töölised suuremasse sõltuvusse kapitalistidest, see aga raskendas oluliste tulemuste saavutamist palgavõitluses.

Palgavõitlus tähendas ühtlasi võitlust lisaväärtuse ja palga vahekorra pärast. Reaalpalga muutumine, selle tõusud ja langused olid tihedalt seotud kasumi- ja lisaväärtus-

normi kõikumistega kodanliku Eesti ajaloo üksikutel etappidel. Reaalpalga tõus tähendas kasumi- ja lisaväärtusnormide ajutist langust. Kriisiperioodidel reaalpalk langes, kasumi- ja lisaväärtusnormid aga tõusid aasta-aastalt. Vastupidi elavnemisperioodidel — üheaegselt reaalpalga tõusuga kasumi- ja lisaväärtusnormid langesid. Mida suurema osa töölisklass enesele kätte võidelda suutis, seda väiksem oli kapitalistide osa. Ent kui võrrelda kõige üldisemaid, kapitalistlikke tsükleid iseloomustavaid arve, siis selgub, et palk püsis umbkaudu samal tasemel, kasumi- ja lisaväärtusnormid aga tõusid. Tähendab, palga tõus elavnemisperioodil ei olnud samavõrdne lisaväärtuse massi langusega, ja vastupidi, kriisiaastail kasvas lisaväärtuse mass tunduvalt enam, kui seda oleks võimaldanud palgaks kulutatud osa vähenemine. Selle põhjuseks oli lisaväärtuse massi suurenemine töö intensiivsuse tõstmise abil. Töölise palk võis majanduse tõusuperioodidel küll tõusta, kuid lisaväärtuse mass suurenes veelgi enam, kuna töölise tunni- (päeva-, nädala- jne.) toodang oli suurenenud tööintensiivsuse tagajärjel tõusnud.

Tööliste elutase halvenes pidevalt. Viletsad korteriolud, alatoitlus, nõrk tervis ja alaline tööpuudus iseloomustasid tööstustööliste absoluutset vaesumist kodanlikus Eestis.

Kogu kodanliku perioodi vältel pidasid Eesti tööstustöölised mehist võitlust kodanluse vastu ja saavutasid sellega ajuti paranemist oma olukorras. Kuid püsivale heaolule see ei saanud viia, kriisiperioodid hävitasid kõik varem kättevõidetu ja tõukasid töölised taas sügavasse viletsusse. Seepärast ei lasknud Eesti töölisklass ka kunagi silmist oma lõplikku eesmärki — kodanliku võimu kukutamist. Alles nõukogude võimu taaskehtestamine tõi eesti töölistele pideva reaalpalga tõusu, elu- ja töötingimuste paranemise omas, töörahva riigis.

SISUKORD

Saateks 3
Eesti tööstuse laostumine kodanliku diktatuuri tingimustes . . 6
Tööstustööliste absoluutne vaesumine kodanlikus Eestis . . . 17
Tööstustööliste suhteline vaesumine kodanlikus Eestis . . . 58
Palgavõitlus ja vaesumine 68

Кальо Александрович Каск

О ХОЗЯЙСТВЕННОМ ПОЛОЖЕНИЙ ПРОМЫШЛЕННЫХ РАБОЧИХ В БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja K. Tamjärv

Tehniline toimetaja L. Uuspõld

Korrektorid M. Teemägi ja A. Nurmoja

Ladumisele antud 17. IV 1957. Trükkimisele antud 5. X 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 4,75. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 3,89. Arvutuspoognaid 4,38. Trükiarv 2000. MB-07221. Tellimise nr. 969. Trükikoda „Pioneer", Tartu, Kastani tn. 38.

Hind rbl. 1.—

1—13

Rbl. 1.—

A-21778

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00382339 2